

Студентско списание

Улици

Брой I Година I

1

2

3

4

5

6

7

Съдържание

Улици - Константин Николов

Княгиня Мария Луиза - Ина Иванова

Мара Белчева - Красимира Шахларова

Александър Теодоров-Балан - Ния-Виктория Петрова

Агам Мицкевич - Дина Лепоева

Ами Буе - Петя Видолова

Дими Паница - Елица Симеонова

Филип Кутев - Михаил Маринов

Анна Ахматова - Ивана Хиткова

Стефан Стамболов - Виола Пантелеева

Фритъоф Нансен - Виолета Ванева

Димитър Иванов Шишманов - Кристина Иванова

Българските улици в чужбина - Ралица Братанова

Поглед назад...

Колко често, докато вървите по някоя улица, поглеждате към табелата с нейното име? А колко често, след като я прочетете, се замисляте за личността, на която е кръстена?

Понякога се оказва, че знаем малко за съдбата на човека заг името. Срамно малко, но срамът често пъти е напълно основателна причина, с която да променим това. Паметта е неизменна част от пътя ни напред. Ето защо е важно да помним историята, както и хората, които са я оформили такава, каквато е.

Сигурни сме, че задушени от натовареното си ежедневие, рядко Ви остава време за погребен тип лежерна разходка или просто имате по-важни задачи за вършене от това да обикаляте безцелно по улиците и да дирите историите които се крият заг табелите.

Е, затова ние го направихме. Разходихме се из града и побрахме едни от най-интересните съдби, които ни впечатлиха, докоснаха, промениха...

Списанието „Улици“ има за цел да Ви доближи до дванадесет личности от близкото и не чак толкова близко минало, които са оставили трайна следа в българската история. Дванадесет личности – всяка със своите възходи и падения, грешки и достойнства допринесли за развитието на нашия бит и култура.

Предлагаме Ви едно вълнуващо пътешествие назад във времето, назад в историята, която, както казва Жан-Батис Сей, е полезна не защото четем в нея миналото, а защото четем в нея бъдещето.

От главния редактор

Мария Луиза - портрет на Янко Атанасов

Мария Луиза – първата княгиня на Третото българско царство

Или как италианска принцеса става българка?

Улица или булевард, кръстени на Княгиня Мария Луиза, има в повечето големи градове у нас, включително и в родния ми Пловдив. Винаги ми е било интересно да науча повече за тази гама, тъй като се говори много за нейния съпруг – княз Фердинанд I, отколкото за самата нея. Накратко Мария-Луиза Бурбон-Пармска (1870 – 1899) е:

- италианска принцеса;
- първата съпруга на княз Фердинанд I;
- родена с името Мария Луиза Пиа Тереза Анна Фердинанда Франческа Антоанета Маргарита Жозефина Каролина Бианка Лучия Аполония де Бурбон, Принцеса на Парма;
- най-голямата дъщеря на пармския херцог Роберто I и на принцеса Мария-Пиа Бурбонска на Двете Сицилии.

Тя никога не е обичала истински съпруга си, не изглежда щастлива в България и умира млада, тъй като не може да преживее покръстването на най-големия си син в източноправославната вяра. Но нека да върнем лентата назад...

Нужда от нова българска династия

Фердинанд е избран за български княз против волята на Русия и е непризнат от Високата порта и Великите сили. Това го принуждава да основе династия, за да гарантира стабилността на държавата. Заминава за Италия, придружен от министър-председателя Стамболов и майка си – принцеса Клементина, с надеждата заедно със своите верни съветници да открие достойна съпруга за себе си.

Стига го първородната дъщеря на Херцог Роберт I, Принцеса Мария Луиза. Предложението е на Стамболов, а Клементина е възхитена и за пръв път подкрепя министър-председателя. Бъдещата българска княгиня не притежава изключителна външна красота, както я помнят много тогавашни наши сънародници, но притежава нужните качества за достойна българска владетелка. Облича се в тъмни цветове, почти не ползва

бижута. Само на светски тържества слага малка корона. На лицето си постоянно слага маската на неизмерима скръб и печал. „За съжаление, снаха ми не е много хубава, но пак е добра, умна и обичлива“, казва за нея княгиня Клементина. Съвременниците ѝ я определят като интелигентна, естествена и състрадателна жена.

Фердинанд обаче е против този брак от самото начало. Той не харесва бъдещата си съпруга, която е едва на 23 – с 9 години по-млада от него, но майка му е категорична.

Ще има сватба ако...

Тъй като семейството на Мария Луиза са ревностни католици, поставят условие пред Фердинанд наследниците им също да са от тази вяра. Самата принцеса е кръщелничка на папата. Роберто Бурбонски, бащата на бъдещата съпруга, не се съгласява, докато не се направи поправка на чл. 38 от нашата конституция, който гласи:

Български Князь и помоство-то му не могат да исповедватъ никоя друга вера, освенъ Православната. Само първий избранъ Българский Князь ако принадлежи къмъ друга вера, може да си остане въ нея.

Първоначално това условие проваля плановете, но намесата на българския министър-председател намира изход. „Стамболов се видя в чудо“ – пише историкът Стивън Констант. – „От една страна, необходимостта от женитбата бе неотложна, но от друга – промяната на Конституцията би го изложила на голяма опасност. Той добре разбираше, че рискува положението си, ако прокара такава мярка“. Така въпросният член е изменен в смисъл, че не само първоизбраният княз, но и неговият първи наследник „могат да останат в роговата си вяра“.

Първата българска княгиня

Двамата сключват брак на 8 април 1893 г. във Вила Пианоре. Сватбата се състои в Италия, за да не предизвикват смут у българските духовници. Първото стълване на българска земя на новобрачните става при град Свищов, където новата българска Княгиня е посрещната от ликуващо множество. За ознаменуване на щастливото събитие Князът удостоява съпругата си с титлата Графиня Свищовска. А така в. „Свобода“ отразява всенародния празник:

„Абсолютно всичките къщи в града бяха окичени с знаменца, а по ония улици, през които беше определено да минат Техни Царски Височества, всичките прозорци и балкони бяха украсени с килими и други украшения; на много места бяха окачени и ликовете на многоочакваните августейши гости... В 2 часа след пладне се започна стичанието на населението към улиците, от гдето щяха да минат Княза и Княгинята и в по-малко от един час те бяха вече станали непреходими.“

Княгиня Мария Луиза се заема с усърдие да изучава новата си родина и нейния народ. Тя не се занимава с политическа дейност. Отличава се с дълбоката си религиозност, меланхоличния си поглед и скромността, което я превръща в любимка на българите.

Княз Фердинанд така и не намира щастие в брака си с италианката. Дори по време на дългите си пътувания из Европа той почти никога не я взема със себе си. Не са тайна и изневистите му.

През януари 1894 г. Княгиня Мария Луиза ражда своята първа рожба – Престолонаследника Борис, Княз Търновски. Той е гискретно покръстен в католическата вяра. Малко хора знаят, че тъй като името Борис не присъства в католическите именници, детето е наименовано от кръстниците Клемент-Роберт-Мария-Пиу-Луи-Станислас-Ксавие. Но младият престолонаследник не остава католик задълго.

Разбитото сърце на Княгиня Мария Луиза

Преломен момент в живота на княгинята се оказва 2 февруари 1896 г., когато първородният ѝ син е миропомазан по реда на Българската православна църква – условие за признаването на Княз Фердинанд за законен български владетел от страна на Русия. Според нея това е равнозначно на духовно убийство на детето ѝ. Тя се опитва да предотварти това, но безуспешно. До последно не успява да се примири с това.

Отива си ген след раждането на последната си рожба, едва навършила 29 (подобно на собствената ѝ майка, която умира ген, след като ражда единадесетото си дете). Причината за смъртта е простуда – в тъгата си тя нарочно не се облича добре, сякаш чака с нетърпение да си отиде от този свят...

Макар живяла само шест години в България, първата българска Княгиня

Н.В.Цар Борис III

оставя светъл спомен в сърцата на своите поданици. Нейният саркофаг е дело на италианския скулптор Томазо Джентиле и пог него са изписани последните ѝ думи към Фердинанд: „Умирам, но от небето ще бгя над Вас, над децата ни и над България“. Тленните ѝ останки са положени в катедралния храм „Свети Лудвиг“ в град Пловдив.

„Никога не успях да си обясня напълно огромното обаяние, оказвано от Княгиня Мария Луиза върху съпруга ми, върху мен, върху моя Свекър, върху всички, които са я познавали.

Освен това нейната много голяма доброта, състраданието и милосърдието ѝ, заслугите ѝ на владетелка, културна и способна да следи отблизо всички най-благородни изяви на живота в страната. Тя беше много обичана заради живия и смел характер, заради изяществото, с което умееа да внесе във все по-подчертано военната среда на антуража на моя Свекър, Цар Фердинанд (тогава още Княз), елемент на романтика и древно благородство“, пише царица Йоанна, снаха на княгинята.

От Ина Иванова

Мара Белчева (1868-1937)

„Прелестната Вдовица“ – родена да живее в бури

Мара Белчева отвъд клишето „муза на Славейков“

Закъснявам за среща. Отново. Вече години живея в столицата и още не разбирам защо никога не съобразявам, че загръстването ще ме забави. Търся как да стигна до адреса, нервничейки, втръпчена в екрана на телефона си. Наистина ли трябва да прекося цяла София заради тези проклетни книги? (усещам, че последното казах на глас – жената до мен ме погледна изпитателно). Прогълтвам. „Мара Белчева 10“, сърч, таяс, сърч, bus, сърч. Бинго! Ще стигна по-бавно от очакваното. Връщам назад сърчочете. Пръстът ми неволно отваря статия: „Мара Белчева – жената до Славейков“. Това влудяващо ме гразни! За големите любви на известните мъже се казва единствено „жената до...“ и всичко приключва някъде там. Та те нямат ли история, нямат ли интересна собствена личност, та трябва да са част, притурка към нечия група?! Най-малкото, щом улица носи името на личността, не е ли повече от „жената до...“?! Какъв отпечатък е оставила обаче Мара Белчева в историята и улиците на стара София? Въпроси, въпроси, въпроси. Май се очертава гълго пътуване. Може да разнищя клишето. Сърч.

Преди София... духовни търсения от трен на трен

1868. Сред предосвобожденски борби и идеалистични търсения за свободата в сърцето на Османската империя, Севлиево, в семейството на Иваница хаджи Ангелов на 8 септември проплаква момиченце. Кръщават го Мара. Заможен гядо, просветител и книжовник, баща, виден участник в революционен комитет и първи кмет на Севлиево след Освобождението. Тази биографична справка в рога на Молка, както я наричат близките ѝ,

показва, че от ранна детска възраст книгите и литературата, изобщо възрожденското начало, са любими, неразделни приятели на невръстното момиче или както тя сама споделя по-късно: „Израснах между оръжията и книгите на гядо ми.“ Любознателността и търсенето на досег до просветата и културата я изпращат в Девическата гимназия в Търново. Там тя се превръща в будна, красива и възпитана млада дама, за чието внимание още тогава започват да се борят местните младежи и дори офицерите. Интересен факт е, че за нейното сърце се провежда първият любовен дуел в следосвобожденска България. Участници са щабс-капитанът Бисоцки и поручикът Владимир фон Риттер, които се дуелират на местността Белярка. За щастие, жертви няма – само граскотини. Трепетите на сърцето обаче не вълнуват Молка, а Търново не може да утоли жажгата ѝ към изкуството и културата, затова тя се качва на трена за Виена през 1881г, където се записва в училището на педагожката Бети Фрьолих. За четирите прекарани там години страстта ѝ намира удовлетворение, а учителската професия тя приема за свое призвание. Връща се в България и става учителка в Русе. Година по-късно, през 1886г. след всички тези пътувания поема в нова посока, но този път към столицата, за да препогада там.

Христо, любовта и „мадоната“ на софийските балове

Влюбва се в Христо Белчев, тогава заемащ висок административен пост в Министерството на финансите. Познават се от Севлиево, когато Белчев е бил служител на бащата на Мара в местния Окръжен съвет. Още

тогава той не е равнодушен към изящността и красотата на своята бъдеща съпруга, но тя не му обръща внимание. Сега в него тя вижда буден, образован, русокос младеж с афинитет към литературата, достоен да бъде неин съпруг. На 1 юни 1886г. се омъжва за него, а любовта им е същинско чудо, предизвикващо възнеение у околните. „Толкова са били хубави, млади и щастливи – пише Дора Габе, – че стари хора са ги спирали по улиците, за да ги благославят.“ Живеят в красива къща в центъра (днес ул. „Христо Белчев“ 12) в архитектурния стил сецесион, която, наричаната от съвременниците си „магоната на софийските балове“, превръща в аристократичен и уютен дом. Христо става министър на финансите по време на управлението на Стефан Стамболов. Мара се гордее с постиженията на съпруга си. Любов, щастие и смях! За зла участ, за твърде кратко...

Погрешният куриум в Градската градина

Около 20:00 часа на 15 март 1891г. Стамболов и Белчев излизат от кафе-сладкарница „Панах“ и тръгват покрай Градската градина по ул. „Левски“, по тях тръгват четирима намемни убийци. Те допускат грешка, бъркайки Христо с министър-председателя. Известен като „атентатът срещу Стамболов“, трагичният инцидент погрешка бележи края на живота на Белчев. Мара овдовява едва на 23 години, загубата е безмерна. Затваря се вкъщи и в мъката си боядисва всичко в черно, дори и чаршафите. Светът ѝ е сринал, първата злощастна буря в нейния живот я оставя безсилна и сама. Близки до нея споделят колко трудно преживява кончината на съпруга си. В историята остава един разговор с Добри Ганчев - учителя по български на княз Фердинанд, в който Стамболов шеговито отбелязва: „Остави ти друго, ами я ми обади кой ще има таз хубава жена?“ Според едни мъкви убийството на Белчев е организирано от самия

Стамболов именно, за да „има таз хубава жена“, според друго – от Фердинанд поради същите побуди. Но версиите остават само недоказани градски легенди, а сред софиянци Мара се превръща от „магоната на баловете“ в „прелестната вдовица“.

„Врана“: Неволи в царския двор

Две години след смъртта на мъжа си младата вдовица живее като отшелница. Но на следващата година княз Фердинанд я кани в двореца за придворна дама на княгиня Клементина. Дава ѝ заплата 12 000 златни лева на месец, двойно повече от заплатата на министър-председателя Димитър Греков, отделно безплатен гардероб, каляска, почести и слава. Срещу тази сума тя е възпитателка и учителка на четирите деца на Фердинанд. Учи ги на немски, френски, английски и български език, чете им книжки, разказва им приказки, разхожда ги из парка на двореца „Врана“. Белчева прекарва годините там, преследвана от княза, а целият двор я огумва, че тайно се среща с него. Легендата гласи, че той заръчва да направят гипсова отливка на ръката ѝ, която гържи на нощното си шкафче, за да я гали и целува час по час. Сладкогумецът Михаил Топалов, който записва спомените на Рачо Петров, разказва, че генералът му се похвалил, че е имал през живота си 4 000 жени, без да брои слугинчетата, но на първо място по красота поставя Мара Белчева, дори пред легендарната си съпруга Султана. В онези години вестникарите я дебнат буквално на всяка стъпка, за да засекат последната ѝ любовна връзка или да я замесят в някой скандал. В двореца на Фердинанд се появява някой си Ернст – откачен тип, чийто коронен номер е да се разхожда гол. През 1893г. дворотът заминава за Евксиноград и там Ернст решава, че Белчева, вдовица от две години, ще е лесна плячка за него, нахлува в стаята ѝ и се хвърля да я изнасили. Мара е стъписана от това неочаквано нападение, но после се съвзема и започва да крещи и да го блъс-

ка. На помощ се втурва княгиня Клементина и Ернст незабавно е прогонен от двореца. Две години по-късно, разочарована от официалната парадност, фалшивата любезност и дворцовия разврат, Белчева загърбва живота на придворна дама и заминава за Женева да учи литература.

Съдбовната среща на ул. „Христо Белчев“ 12

Мара се връща от Женева, където е попила нови знания и е обърнала гушата си към литературата. Макар че са се знаели от деца, любовта ги догонва в една майска вечер на 1903 г., когато нейн сродник довежда Пенчо в дома, завещан от покойния ѝ съпруг. Необикновената любов на двамата е документирана в стихове, писма и спомени, за нея е говорено и писано много, именно затова сега няма да отваряме тази полемика. Чувството им заживява вечно на банкнотата от 50лв. на чиято лицева страна е Славейков, а на гърба – неговата любима Мара. Неизменно обаче трябва да се отбележи, че след срещата си с Пенчо, литературното влечение на Мара се материализира. Тя започва да превежда „Тъй рече Заратустра“ от Фридрих Ницше, както и известния драматург Гехард Хауптман. Публикува стихове от 1907г. Неголямото ѝ по обем творчество е неповторимо индивиду-

ално в историята на българската „женска“ поезия, като Белчева създава интимна лирика на нежните чувства и размисъл. Творбите ѝ са посветени на човешката близост и доверие, а човекът е достоен за трайна привързаност, почит и всеотдайна обич, духовната връзка е неизчерпаема и непреходна. Поетесата изповядва християнските добродетели и се уповава на тях, мисълта за Бога става една от доминантите в творбите ѝ. Висока нравственост, спокойно мечтателно-носталгично любовно чувство, търсенето на хармония в съществуването определят облика на творчеството ѝ. Белчева става част от кръга „Мисъл“ и започва да публикува в списанието свои стихотворения през 1910г. По-късно къщата ѝ се превръща в редакция на сборника „Мисъл“. Но съдбата готви нова гоза премеждия за Мара – това щастие също няма да продължи дълго.

„И аз останах пак без криле...“

Мара и Пенчо напускат България. Дълги пътешествия из Западна Европа ги очакват през следващите години, а здравето на поета се влошава и парите не достигат, което е причина Белчева да продаде къщата си в София. Сред мизерия и нищета тя се опитва с все сили да спаси своя любим. Не успя-

ва. През 1912г. Славейков издъхва край Комо в ръцете на Мара. Тя иска да намери художник, който да направи скица на покойника. Ексцентричното желание е изпълнено. Когато художникът Алдо Маца отваря вратата на стаята, пред очите му се разкрива невиждана картина. Изящната дама е коленичила пред смъртния огър на поета. С хубостта си на магона е истинско изкушение и за най-великите художници. На масата има 2-3 кърпи, мокри от сълзи. Маца направил скицата с възлен и тя му се отдала с лекота. След това я предава на госпожата, която щедро му плаща 200 лири. Поетесата е покосена от ударите на съдбата за втори път, загубата я променя изцяло. В интервю за пресата през 1934г. Белчева споделя: „Хвърчахме. Докато той влезе в земята, и аз останах пак без криле...“

Таванска стая под наем на „Хан Крум“

Известно време живее в Германия, после се завръща у нас. През Балканските войни и Първата световна война е милосърдна сестра. В по-късна възраст Мара се отдава на гъновизма. Превежда, пише, сътрудничи на наши и чуждестранни издания, но посвещава остатъка от живота си на Пенчо. Продължава да живее за него и чрез него. Популяризира творчеството

Пенчо Славейков (1866-1912)

Къщата на Мара Белчева в София

му, поглежда антология от негови творби. Една от основателките е на Клуба на българските писателки. Трогната от уредената от СБП в нейна чест гругарска вечеря, но скромно отбелязва: „Но какво съм гала? Най-големият банкет за мен е мълчанието“. Последните ѝ няколко години са много трудни, измъчват я болести и недоимък. Живее самотно в таванска стая, дадена ѝ от сестрата на Хр. Белчев. Две седмици преди смъртта си е видяна да се разхожда в Борисовата градина, облечена с тънко за сезона палто. Не позволява на никого да разбере колко страда и от какво се лишава. Допуска до себе си малцина и ходи на гроба на Славейков всеки ден. Белчева умира в самотната стаичка на 16 март 1937г., като вдига огледалото пред лицето си и със сетни сили нанася червило върху устните си.

Тъжната съдба на Мара Белчева е история за низ от възходи и падения, но и история за „родената да живее в бури“, и за силата на любознател-

ността, литературата и културата, и за силата на нежната половина, която доказано се оказва повече от „жената до...“. Забравена от мнозина, великата поетеса остава в историята на днешна София с улица, носеща нейното име в квартал „Надежда“, и с къщата на улица „Христо Белчев“ 12, която днес е ресторант. Мълчанието и забравата обаче вземат превес над съхранените от старите софиянци спомени, които имат все по-незначителна стойност за забързания съвременник. Градът крие своите потайности за всеки ъгъл. Можеш да научиш за тях от аристократичната столетница, сигнала случайно до теб в парка, или от случаен сърч в телефона. Искане ми се да не е случайно... Закъснявам за среща. Отново. Изпуснала съм си спирката отгавна, трябва да прекося половин София, за да се върна обратно до „Мара“, но се чувствам по-близо отвсякога до нея.

От Красимира Шахларова

Александър Теодоров-Балан (1859-1959)

„Дядо Балан“ - ковачът на гуми

„Недовижда, недочува, а още иска да учи“

Улица „Проф. Александър Теодоров-Балан“ е неголяма и непозната за повечето софиянци, с изключение на живеещите в ж.к. „Младост 2“. Защо А. Т.-Балан е лишен от своето достойно място сред централните софийски улици и му е отредено такова едва когато се е отворила позицията в един от най-новите столични квартали – вероятно ще си зададете този въпрос впоследствие. Много го „познават“ благодарение на откритата преди няколко години метростанция „Акад. Александър Теодоров-Балан“ (тук професор, там академик...). Надеждата е, че заслушвайки се в приятния, пронизващ съзнанието глас на лелята в метрото, някои любопитни глави са използвали смарт телефоните си, за да научат „Кой е тоя Балан?“.

Пробуда, почуда, творба, полет, четиво, гейност, общувам, поява, становище, украса, усет и много груги гнес най-„обикновени“ и широко употребявани гуми всъщност са въведени в съвременния български език от Александър Балан – езиковед, библиограф, основоположник на славистиката в България и първият ректор на Софийския университет. Като един от най-пламенните пуристи на българския език и „ковач“ на нови гуми, той често е бил подиграван от съвременниците си, обвиняващи го, че е обсебен от своята идея за разчистване

на всички чуждици от рогното слово. Действително Балан има особен изказ, гори и за своето време – „особит“, „прогонство“, „санатория“, „упокой“, „во“, „со“. Той признава и защитава своите езикови особености и приема със спокойствие подигравките на своите противници. В постоянните опити за насмешка над балановския език те му приписват и известната „грасни-пални-клучица“, която принадлежи на Иван Богоров (върху чийто „Български речник“ Балан пише нежалостива рецензия). Нови гуми съчинява и груг уважаван учен – акад. Стефан Младенов. Разбира се, вражда помежду им е съществувала. Балан казва: „Чух, че акад. Младенов се присмял на новата ми гума „творба“ – висяла му като торба. А на мен пък неговата нова гума „сръдня“ ми понамирисва...“.

Истината е, че Александър Теодоров има логични виждания за чуждиците и за формирането на съвременния български речник. Разграничава три вида чужди гуми: „удомошени“ – усвоени и напълно приспособени към българската система (мушама, керемига); от международната лексика (поща, редактор, администрация) и такива, възприети поради „чуждопоклонство“ (мерси – явно напълно неизкоренима).

От 1879 до 1882 г. следва и завършва славянска филология в Пражкия университет. За следването си получава гържавна стипендия, осигурена лично от Константин Иречек, тогава министър на образованието. Учи и в Лайпцигския университет, където пише докторска дисертация на тема „За звука “ъ” в съвременния български език“ и която защитава в Прага. С това той става първият чуждестранен студент там, получил звание „доктор на науките“, и първият българин, станал доктор на науките по славянска филология. По препоръка на Иречек пък още като студент през 1884 г. е приет в Българското книжовно дружество (днес Българската академия на науките), като остава член до края на живота си, цели 75 години.

Причината Балан да бъде избран за първия ректор на Софийския университет изглежда очевидна. Обстоятелствата около това постижение обаче са далеч по-малко възвишени от самото него. Към личността на Балан има противоречиво отношение, натиск и пренебрежение от страна на политическите и научните среди.

След завръщането си в София става учител в гимназия. Там установява несъвършеността на следосвобожденското образование, липсата на подходящи учебници и на единна система и правила за обучение. Това е първопричината в по-далечно бъдеще той да насочи немалко от трудовете си в областта на средното об-

разование („Неуспехът по български език в нашите училища“, 1887, „Българска граматика за голните класове на средни училища“, 1898). Стефан Сарафов, Тодор Влайков, г-р Кръстьо Кръстев са били неговите ученици. Отказва се от учителската дейност, защото го лишава от времето за научната.

Основната житейска цел на А. Теодоров е устройството на книжовния език – установяването на един книжовен правоговор и правопис. През 1888 г. като началник на средното образование в Министерството на народното просвещение изработва правописна инструкция, с която да се направи реформа, а учениците да учат по едни и същи правила. В типично български политически стил (страх от промяна на статуквото) и поради породилото се обществено недоволство (по същата причина) предложението му бива отхвърлено от министъра.

В същата година, след като е премахнат от поста си в Министерството, бива назначен за председател на комисия от седем души, която се задължава да се погрижи за откриването на „Висш педагогически курс“ на 1 октомври 1888 г. Александър Теодоров-Балан, Любомир Милетич, Иван Георгов, Станимир Станимиров, Йосиф Ковачев, Никола Михайловски и Иван Данев са наречени „новите сегмочисленици“ като основоположници на „курса“ и на първите научни дис-

циплини в него (а първият отгел е историко-филологическият). Теодоров преподава по езикознание, общославянска етнография и диалектология и български език. „Курсът“ е все още далеч от представите за университет. В началото той се помещава в сграда, прикрепена към Първа мъжка гимназия. В своята автобиография „Книга за мене си“ Балан разказва: „Тя беше гола, без чиновове... и учебни помагала, а след ден-два предстоеше да се почва в нея висока наука... Като предно отговорен за изпълнение на министерски повели и разпоредби, аз търчах по разни училища в София, да събирам излишъци от чиновове, за да утъкмиме нашето заведение... Тоя случай потвърждаваше известната наша черта в почини за обществена управа: мислиме на парче, не в система, и вършиме, както се пагне, а не методично“.

В началото на 1889 г. „курсът“ вече е наречен „Висше училище“, което налага избор на ректор. Въпреки привидно голямото признание, което Балан получава, той остава оскърбен от отношението към него. Озадачаване го избора му само за „и.г.“ ректор, тоест „изпълняващ длъжността“, правещ признанието му половинчато. По време на мандата му е често пренебрегван. Отправя ключови за организацията на „Висшето училище“ молби към просветното министерство, но нито те, нито ректорът, биват уважени. За сметка на това при първото недоволство сре-

щу него получава писмено „мъмрене“ от министерството.

С настъпването на новата учебна година и края на неговия мандат, той дори не бива назначен за преподавател. Министърът иска да го назначи като директор на гимназия и то извън София. В същото време съпругата му Юлия Гресо е уволнена без реално основателна причина от женската гимназия, където преподава френски език. Идеята е семейството да бъде принудено да се премести извън София. Това не се случва, а Балан е назначен за „и.г.“ директор на Софийската девическа гимназия. „С това назначение нелепо се оправдаваше предварителното уволнение на жена ми, понеже – гумаха в министерството – не можели според наредбите тогава да служат мъж и жена в едно и също учебно заведение“.

С това едно евентуално въодушевление от идеята за първия ректор на Университета (става университет през 1904 г.) и за културния и образователен напредък на следосвобожденска България изчезва, а съзнанието започва да блуждае, откривайки настоящи еквиваленти на отминали политически и обществени парадокси.

След тригодишно „изгнание“, както самият Балан описва директорския си период, отново е назначен за преподавател във Висшето училище, този път по българска литература.

Залез над метростанция „Александър Теодоров-Балан“

Остава професор до 78-годишна възраст. Избран е още два пъти за ректор – през 1896 и 1902 г., декан е на Историко-филологическия факултет през 1899-1900 и 1904-1905 г. За второто си ректорство Теодоров разказва, че не е имал „горчила“ от страна на властта, но продължава да понася пренебрежението и неприязънта на своите колеги. Автобиографичните записки прекъсват (неизвестно защо) в средата на изречение, засягащо третия му мандат. Така са и издадени. Последният му записан спомен е за неговото предложение встъпването в длъжност на ректора да се случва на празника на „Св. Климент Охридски“ на 25 ноември (8 декември по стар стил). В известен смисъл той е и „кръстник“ на Висшето училище.

Утвърждаването на българския език според съвременните стандарти е житейската мисия на Александър Балан. Той е активен в научната си дейност почти до края на стогодишния си живот, въпреки перипетиите и подигравателното отношение на влиятелните обществени среди в миналото. Автор е на над 850 книги, студии и статии. Сред тях е първата научна история на българската литература. Той е и един от основоположниците на библиографията у нас, а най-впечатляващият му труд в областта е огромният 1670 страници „Български книгопис за сто години (1806-1905)“. Акад. Балан има и голям принос в областта на диалектологията. Дори изпратен на кратка воен-

на служба по време на Сръбско-българската война (без активно негово участие във военни действия), той не може да се откъсне от нуждата си за научна дейност. Разговаря с българи от западните български краища, изучава и сравнява диалекти, а проучването му е издано като „Западните български говори“ през 1886 г.

На Балан принадлежи и първото предложение БАН да издава академичен тълковен речник (1914). Идеята е осъществена десетилетия по-късно. Най-много усилия полага за устройството на книжовния език. През 1928 г. пише и лично разнася до народните представители писмо, с което доказва, че непроезносимите крайни ерове – „е двойно“ (Ѣ) и „пълно ъ“ или „голяма носовка“ (ж), са напълно излишни. Впоследствие с решение на Народно събрание се дава право на научни и художествени издания да имат свой правопис.

Така през 1930 г. издава „Българска граматика“ не по официалния правопис. В преговора към нея Балан казва, че тя е „опит да се внесе ред в нашата првописна бъркотия“. И още: „Знам, че първата дума на българския читател или критик ще бъде против езика на тая книга... Навикнал съм на такава съдба на мои печатни работи“. Определено терминологията, която той предлага е особена и в типичния му пуристичен стил: „думорег“ е словорег, „запетка“ е запетая, „обликов“ е морфологичен и т.н.

На 99 години се включва в IV международен конгрес на славистите в Москва, заемайки място в президиума на конгреса.

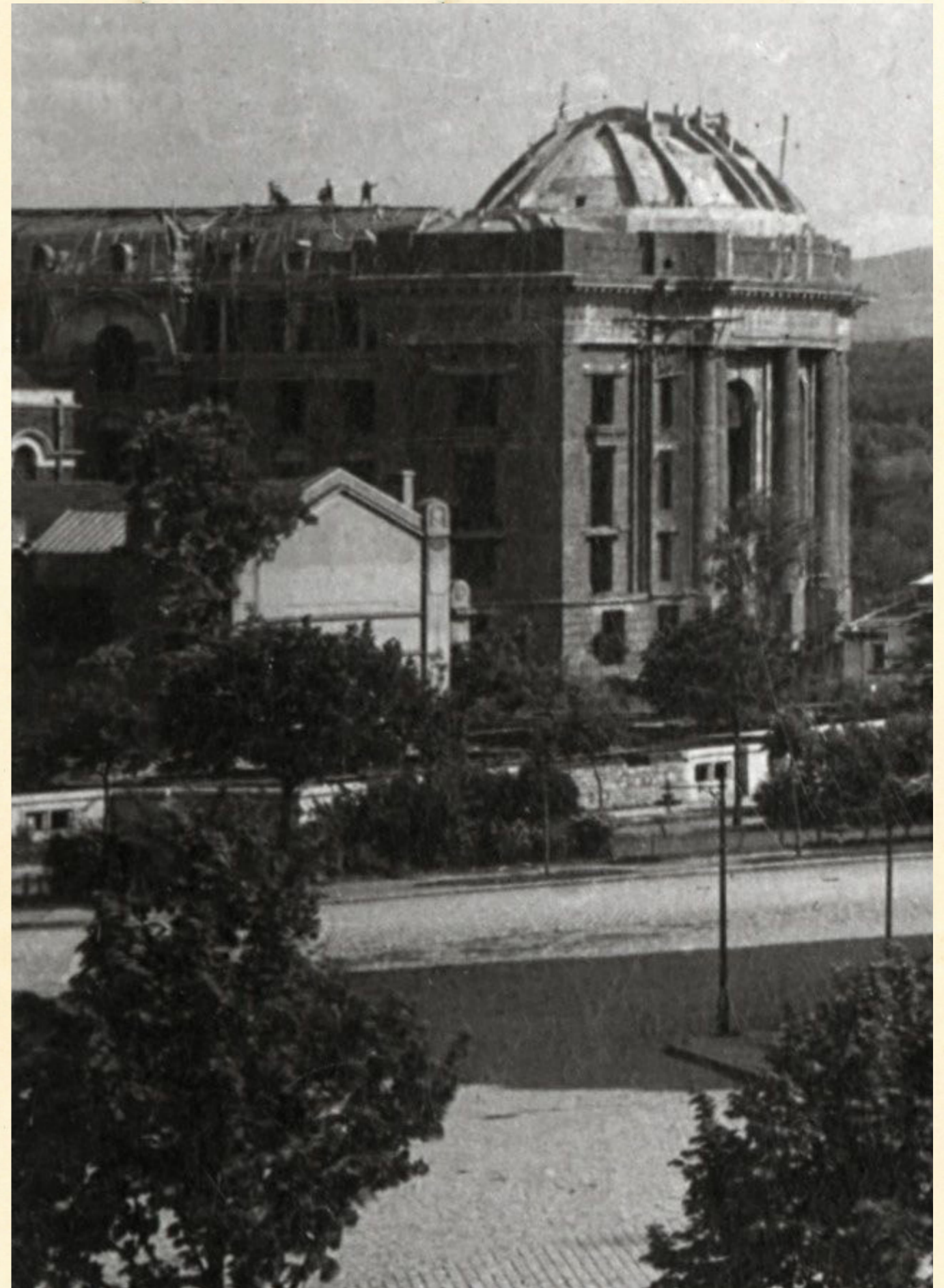
Все пак неговото семейство също заслужава споменаване. Теодоров е роден в Кубей, Бесарабия на 15 октомври 1859 г. в уважаван род, част от интелигенцията. Има четирима братя: генерал Георги Теодоров има забележителна военна кариера в четири войни; Мартин Теодоров е кмет на София 1905-08 г.; Атанас Теодоров е един от създателите на Медицинския факултет, създава и катедрата по съдебна медицина; Михаил Теодоров-Балански е машинен инженер и един от създателите на топлотехниката в България. А. Теодоров има общо седем деца, четири от които умират. Всъщност с жена му Юлия Гресо водят тежък живот, дълги периоди на бедност и дългове. През 1923 г. тя си отива от туберкулоза. Синовете му също обаче имат забележителни биографии. Владимир Балан е летец и авиоинженер, директор на „Луфтханза“ за България. По време на Втората световна война е мобилизиран в Скопие, а след 9 септември 1944 г. изчезва завинаги и баща му никога не научава къде е гробът му. Милко Балан е професор по анатомия и рентгенология в Медицинския факултет. Станислав Балан е личен секретар на Борис Трети. Единствено той придружава царя при срещата му с Хитлер в Берлин. След Девети септември Народният съд го осъжда на смърт, но после

присъдата му е заменена с доживотен строг тъмничен затвор. Тогава за пръв път в живота си акад. Балан търси връзки и помощ и се обръща към тогавашния министър-председател Вълко Червенков. Така няколко години след като влиза в затвора, Станислав е помилван.

Какво ли още има да се каже за Балан? Много всъщност. А. Т.-Балан не е просто личност, „просъществувала“ един век. Само няколко години от неговия житейски път, изпълнен и препълнен с труд, отдаденост и изпитания, имат съдържание, колкото за цял човешки живот.

До края на живота си Балан е активен в академичните занимания. Надхвърлил 90-те често гостува в Софийския университет и води лекции и беседи. Негови студенти го наричат Дядо Балан: „...той ни посрещаше у дома си..., интересувахе се какви езикови въпроси възбудят младежта и дълго и сладкодумно ни разказваше за събития, станали две-три десетилетия преди нашето раждане – за него това беше „неотдавна.“ (Петър Пашов). През последните години от своя живот Александър Теодоров казва за себе си: „Неговижда, негочува, а уска още да се учи“.

От Ния-Виктория Петрова

Момент от строежа на Софийски университет “Св. Климент Охридски”

Адам Бернард Мицкевич (1798-1855)

Къде живее Адам Мицкевич?

Една история, написана между Полша и България

Да кръстят улица на твое име е моментът, в който осъзнаваш, че наистина си успял в живота. Понякога замечтано гледам табелите на разни китни и тихи улички и си представям как името ми е изписано на тях с изящен серифен шрифт. Дори една такава улица ми е достатъчна, за да знам, че животът ми е бил значим за цял един народ. А какво ли би казал прочутият полски поет Адам Мицкевич, ако знаеше, че на него са кръстени над 1,100 улици из цяла Полша.

Той обаче „живее“ и в София, по-точно в квартал „Модерно предградие“, на улица, свързваща квартала Връбница с кръстовището „Орион“.

Но кой е всъщност Адам Мицкевич?

Това бе първото име, което научих, когато заминах на Еразъм в Полша. В родината си той е изключително популярен. Епосът му „Пан Тагеуш“ е смятан за литературен химн на полската нация. Това бе и първото нещо, което поляк, живял в България, ми сподели. За нас, каза ми той, Мицкевич е като Вашия Христо Ботев.

По времето, в което е живял, Полско-литовската гържава,

наричана още Жечпосполита, се разпада като Австро-Унгария, Прусия и Руската империя си поделят територията ѝ. Полша и Литва спират да съществуват за малко повече от век. Тези катастрофални събития вдъхновяват младия поет да напише множество произведения, подтиквайки поляците да се борят срещу, както те я наричат, окупацията. Пребивава в редица гържави, сред които Франция и Италия, но това не го спира да се бори за независима Полша. Докато е в изгнание в чужбина, редактира списание „Полски преглед“ и създава полски легион на френска почва (който, за съжаление, не просперира дълго).

Какво твори Мицкевич?

Освен „Пан Тагеуш“, сред най-прочутите му произведения е и баладата „Романтичност“, за която се смята, че поставя началото на полския романтизъм. Темата за полските емигранти е живо засегната в поемата „Конрад Валенрог“. Както всеки литературен гений, и Мицкевич не се ограничава и твори в няколко жанра - лирика, епически поеми, граматургични творби, публицистика.

„Полският Гьоте“, както го нарича съквартирантката ми поля-

кня, вдъхновява много творци, сред които и Стефан Жеромски, смятан за най-значимия полски прозаик. В заключение, литературната и политическата дейност на Мицкевич са емблематични за полския народ, който го тачи наравно със светците си.

В град Познан най-големият университет носи името „Адам Мицкевич“, а пред главната му сграда се извисява огромен каменен паметник, който завинаги обезсмъртява сериозния, но и леко романтичен поглед на великия поет. Площадът, на който се намира университета, също носи неговото име.

Къде всъщност живее Адам Мицкевич?

Само на около 10 минути от същия този площад се намира и улица „Мицкевич“, една от тези над хиляда улици, кръстени на него в Полша. На пръв поглед е много спретната, чиста, обилно залесена с млади гръбчета. Обсипана е с магазини и ресторанти, сред тях и любимото ми заведение, Manekin (най-гобрите бутикови палачинки в цял Познан). По нейното протежение можеш да намериш био супермаркет, разбира се, бирария (все пак говорим за

Полша...), ксерокс услуги. Най-любимото ми място обаче е една старинна къща, леко занемарена, почти черна на цвят, с островърх покрив. Ако минеш покрай нея около 7 часа следобед, ще чуеш най-красивата класическа музика, и то силно, все едно вътре в къщата има огромен орган. В моето вероятно развинуто въображение млад органист, облечен във фрак, с буйни коси като Бетовен, свири в залас и озвучава цялата улица. Тук, в Полша, с тази улица свързвам името „Агам Мицкевич“ – зеленина, музика, добра храна.

Ето втори поглед любопитен факт. През целия си живот съм минавала по ул. Агам Мицкевич в столицата и дори не съм знаела чие име носи тя. Когато я потърсих в Google, не можех да повярвам. Та това е улицата, по която съм минавала милион пъти със семейната кола. Всеки уикенд, в който нашите бяха свободни, се запътвахме до любимата сладкарница, или до магазин за мебели, до Метро или Бриколаж (там не искаха да ходя, но каже ли мама...) и без да го зная, съм минавала по ул. Агам Мицкевич.

Попитах моя приятел поляк Костя знае ли, че и в София има улица, кръстена на известния поет. Той ми отвърна „Не знаех, не съм я посещавал“. Да си призная, олекна ми. Само ако знаеше как изглежда, щеше да ми стане неудобно. Както вече споменах, улицата се намира в квартал „Модерно предградие“. Всички знаем, че е галеч от модерно, но със сигурност е предградие. Там се намира една от най-големите ромски махали в района. А той, горкият, направи предположение, че се намира около полското посолство и има парк в близост.

Нека Ви разкажа малко повече за улицата, която познавам почти като гланта на ръката си. По нея живо гърво не можеш да видиш, но пък магазини и заведения не липсват. Пълно е с гумаджийници, нискокачествени фризьорски салони, още гумаджийници, магазин за брави и ключове, баничарница, а любимите ми места

са заведенията, които буквално се казват „Скара и бира“. На масичките през тях всяка сутрин, обед и вечер се събират работници от близките фабрики, за да хапнат и да завържат някой разговор.

От години маркировката на пътя почти липсва, а баща ми всеки път се ядосва на пешеходците, които пресичат, където им видят очите. Понякога светофарите не работят и му се налага да заложи на инстинкта си за съхранение, докато аз успокоявам майка ми от задната седалка.

Трябва да кажа, че Костя беше останал с добро впечатление от българската инфраструктура. „Доста добра е. Понякога пътувах до Черно море и пътищата в този регион бяха госта добри. Веднъж отидох до Велико Търново през Шипка и валеше сняг, но пътят беше почистен.“ Това ме зарадва. Може би трябва да гледаме по-позитивно на пътната ни система. Само че улица Агам Мицкевич е едно от многото крещящи изключения. Има какво да се оправя по нея.

Като заключение бих казала, добре, че името на великия полски поет е окачено на над 1,100 улици, за да може нашата да не изниква в Google Street View, че със сигурност ще повлияе на двустранните отношения със славянската ни побратима гържава.

От Дина Лепоева

Ами Буе (1794-1881)

Ами Буе – бащата на Балканската ГЕОЛОГИЯ

Учен, геолог, етнограф, гражданин на света, откривател. Всичко това, събрано в един човек, е равно на Ами Буе. Той е пионерът на територията на Балканите, който в рамките само на три години успява да положи корените на геоложките изследвания на полуострова.

Роден в Хамбург на 16 март 1974 г., едва 10-годишен той остава сирак. Тогава за него се грижи най-вече вуйчо му, както и близките роднини на неговата майка. Учи в Берн, Женева, Париж, а през 1817 г. завършва медицина в Единбургския университет, само 8 години преди Чарлс Дарвин да стане част от същия департамент. Геологията обаче се оказва голямата страст на Буе. Той се интересува от науката още като студент, а след като завършва, избира Шотландия за дестинация на първото си геоложко пътуване. Сведенията, събрани от земята на секващите гъха гледки, той публикува в първия си научен труд през 1820 г.

Преди да отпътува към балканските земи, той взема уроци по

руски. После учи още сръбски, турски и унгарски, докато проучва всеки документ, свързан с Балканите. През 1836 г., когато е на 42 години, Ами Буе предприема първата си експедиция към полуострова, съпроводен от фармацевти, ботаници и топографи. Те пътуват с параход по Дунав от Виена до Белград. Прекарват няколко дни там и бързо стигат река Варгар, минавайки през интересния сръбски град Крагуевац. Много други спирки съпътстват това пътуване, сред които Нови Пазар, Прищина и Скопие. Оттам те се отправят към най-високата част на голямата на река Варгар – връх Голяма Кобилица. След това поемат на изток през Куманово и Крива Паланка, за да достигат Кюстендил. Там, в продължение на някол-

ко дни Ами Буе изследва внимателно термалните извори и околностите на града. След това маршрутът прогължава през Дупница и стига до Рилския манастир. За него Буе разказва, че е най-живописният и най-големият манастир в Югоизточна Европа. По това време той вече е обиколил целия континент и записва, че е възхитен от размерите на манастира и красотата на голямата, която го обгражда.

В Солун неговите спътници го изоставят, за да се върнат по родните си места, но Ами Буе е решен да опознае Балканите от край до край и, придружен от двама сърби, постига своята цел. Пътуването го отвежда до Мелнишкия басейн, Родопите и голямата на река Струма. От висините на Кресненския хан той се възхищава на Пирин и, привлечен от тази гледка, се отправя към Горна Джумая (дн. Благоевград), а оттам достига и Радомир. Изследователят се насочва към Витоша, която по-късно описва с възторг. При първото си изкачване на планината той започва картографирането на една огромна област между Пирот, Берковица, Враца и София. Скоро след това експедицията му, прогължила 6 месеца, приключва. Неговата мисия по трудните и опасни, но вълнуващи пътища на Османската империя, завършва с пълен успех. Буе непрекъснато си води подробни бележки, описвайки всеки малък детайл, който попадне в ползрението му.

“Ами Буе никога не излиза от рамките на поведението на един спокоен, безпристрастен и разсъдлив европеец, който, ако вижда и бичува робството в Османската империя, вижда и безправията, което цари из Африка и Азия - едно и също робство, което се благославя едновременно и от Корана и от Библията.” - казва Еким Бончев за френския геолог.

Скоро след това през 1837 г. започва и втората му експедиция на Балканите, на която тръгва сам. Този път приключението прогължава 6 месеца и половина. Целта му е да изследва източната част на полуострова – главно Старопланинската верига. Буе тръгва от Ниш. Когато достига София, му е забранено да премине през територията на града заради разпространяващата се чумна епидемия по онова време. Затова се отправя на север към Саранци, после – Ябланица, Ловеч и Плевен. Оттам прогължава до Стара Загора, където остава да си почине няколко дни. Следват Нова Загора и Сливен. След това той за трети път пресича Стара планина по линията Жеравна-Котел-Тича. По време на втората си експедиция Буе прекосява Стара планина общо четири пъти, а последните екскурзии, които прави в България, са в Бургаска област. В бележките си той записва, че благодарение на изворите, които открива навсякъде, успява да оцелее през августовските жеги.

С помощта на бележките, които си води по време на пътуванията си, Ами Буе успява да издаде в четири тома книгата „Европейска Турция – наблюдения върху географията, геологията и естествената история“. Това става един от най-важните трудове за времето си, в който се появява и първата геоложка карта на България. В своето изследване Буе придава голямо значение на факта, че Балканският полуостров се характеризира с лабиринт от планини и обширни низини, а не само от една планинска верига, както се е приемало тогочага.

Ами Буе дълго време остава единственият източник на информация за Югоизточна Европа. До края на живота си той е привлечен от геологията на Балканите. Той предлага на европейците нови оригинални познания за археологията, историята и географията на полуострова и тогочашното съвременно състояние на Османската империя.

От Петя Видолова

Дими Паница (1930-2011)

Демократ до мозъка на костите си

Дими Паница и борбата му за гражданско общество в България

Срещу Входа на Ректората на Софийския университет, точно при срещуположния вход на подлеза, се намира красива жълта къща. Сега сградата, построена през 1907 г., е частен клуб. Нас обаче ни интересува един от обитателите ѝ – Димитрий Евстатиев Паница. Цененият и уважаван от интелигенцията в десетки гържави общественик е прекарал детството си именно в тази къща, преди членовете на семейството му да бъдат обявени за „врагове на народа“ и да се наложи да напуснат страната след налагането на тоталитарния режим в България.

Жълтата къща и бученето на стария хладилник

Сградата на малката улица, успоредна на „Цар Освободител“, в която тогава се намира посолството на Китай в България, е поводът журналистката Татяна Ваксберг да се запознае с Димитрий, наричан от приятелите си Дими. Датата е 30 октомври 1991 г., тя наскоро е започнала работа в „По света и у нас“ и търси начин да се отличи. Когато новоизбраното правителство на Филип Димитров обявява, че национализираната собственост по времето на режима ще се реституира, тя решава, че това е повод за интересна поредица от репортажи. „Тогава това беше най-впечатляващата сграда в София и аз тръгнах да издирвам чия е била. Колега от друга редакция ме свърза с човек в общината, а той ми каза, че собственикът е още жив и е емигрант в Париж“, спомня си тя.

Младата журналистка успява да намери телефона на Паница и му се обажда. „В началото си говорихме на френски, но когато той разбра откъде се обаждам, каза на перфектен български: „А може би е по-добре да

си говорим на български?“. След това последва водопаяк от спомени за тази къща“.

Тя ясно помни разказа му, чут десетки пъти през следващите 20 години, в които те стават близки приятели. „Разказа, че стаята на гецата била на партерния етаж. А в мазето имало хладилник, първият в София. Този хладилник бучал ужасно, но Дими свикнал да заспива на този шум“. След години, когато Димитрий Паница влиза в къщата, която вече е реституирана, първото нещо, което чува, е бученето на този хладилник, който продължава да работи 50 години по-късно.

„След като той почина, се срещнах със съпругата му Ивон. Тя каза, че Дими би искал да го запомня с човешко лице. И аз ѝ казах за хладилника. „И на теб ли е разказал за този хладилник – възкликна тя. – На всички говореше за него. И все казваше колко му липсва бученето, когато заспива.“

Изгнаник и „враг на народа“

Раздялата на Дими Паница с родния дом и бучащия хладилник идва малко след установяването на комунистическия режим в България. Родителите му – финансистът Евстатий Паница и Мария Ябланска, гърщеря на кмета на София от 1897 до 1899 г. Димитър Яблански, който е построил къщата срещу Ректората – са обявени за „врагове на народа“. Евстатий Паница тогава е почетен консул на Норвегия в България и Осло успява да издейства семейството да напусне България през 1948 г. Тогава Димитрий е на 18 години.

След кратък престой в Швейцария семейството се установява в Париж. Там той работи като банков чиновник. Баща му работи като счетоводни-

тел в химическа фабрика, а майка му прави шапки. Четири години по-късно Димитрий се премества в САЩ, където започва работа в редакцията на списание Reader`s Digest. Там достига до поста зам. главен редактор, като пог негово ръководство се поставя началото на руско, унгарско, чешко и полско издание.

Една публикация в списанието пог ръководството на Димитрий прави огромно впечатление на българската публика. На страниците на Reader`s Digest излиза разследването на американската журналистка Клеър Стърлинг, което свързва България с атентата срещу папа Йоан Павел II. Това е причината Паница да е погложен на остри нападки от свои сънародници. Негова обаче е заслугата днес да знаем много за десанта на съюзниците от Антихитлеристката коалиция в Нормандия през 1944 г. благодарение на поредица публикации в Reader`s Digest. „Това никога не му беше признато, но той никога никого не поправи“, отбелязва Татяна Ваксберг. Паница работи в списанието до 1994 г., когато се оттегля.

„За разлика от първите пъти, когато се срещам с Дими и обкръжението му в Париж през 90-те, тогава вече знаех, че те имат роялистки възгледи, до голяма степен резултат от близостта на родителите им до Борис III. По-късно разбрах, че те са положили клетва за вярност към царя в изгнание“.
Татяна Ваксберг

В началото на 80-те години Димитрий е член на управителния съвет на емигрантската организация Free Bulgarian Center (FBC) в САЩ. През 1982 г. той и останалите членове на съвета си дават дума да не се връщат в България, докато Тодор Живков е на власт.

„За да има в България гражданско общество“

Осем години по-късно Дими Паница вече е в самолета за България, където тоталитарният режим е паднал. Той прекарва няколко седмици в България през февруари 1990 г. На следващата година той идва отново и заедно със съпругата си Ивон създава фондация „Свободна и демократична България“. Целта ѝ е „да подпомага процеса на демократизация на българското общество на основата на плурализма, свободната преса и свободния пазар“. До приключването на дейността ѝ през 2009 г. чрез фондацията семейството е финансирало програми за подпомагане на бездомни деца, публикуването на десетки книги, гало е възможност на много млади хора да се възползват от възможности да продължат образованието си, включително и в чужбина.

В рамките на „Свободна и демократична България“ са учредени и журналистическите награди „Паница“. Татяна Ваксберг си спомня, че първата реакция в България била присмех, че Димитрий е кръстил наградата на себе си. Негоумение предизвикал и регламентът – авторите да могат да се номинират сами или да бъдат номинирани. „Отне доста време да бъде обяснено, че такава е практиката в западните демократични държави“, разказва тя.

През следващите години Димитрий работи неуморно. Името му се намира сред основателите на десетки организации и програми - Институт за изследване на близкото минало, Институт за пазарна икономика, „Училище за политика“, програма „Студентски дискуссионни клубове“.

„Демократ до мозъка на костите си“

Хората, които са познавали Димитрий, го определят като „демократ до мозъка на костите си“. За принципите му възгледи свидетелства и случка, разказана от Татяна Вакс-

берг. Годината е 2001, преди седмици на власт е дошло правителството на Симеон Сакскобургготски. Журналистката си спомня, че според нея и близките ѝ това събитие не вещало добро. За Димитрий и неговото обкръжение от избягали заграница деца на „врагове на народа“ е точно обратното. Или поне така смята тя в началото. „За разлика от първите пъти, когато се срещам с Дими и обкръжението му в Париж през 90-те, тогава вече знаех, че те имат роялистки възгледи, до голяма степен резултат от близостта на родителите им до Борис III. По-късно разбрах, че те са положили клетва за вярност към царя в изгнание“.

В седмиците, след като правителството на Сакскобургготски идва на власт, Татяна Ваксберг и Дими Паница се срещат по настояване на Паница. „Аз чакам новото поколение да каже какво да направим – започва

разговора той. Татяна е озадачена, а Димитрий снишава тон и продължава. – Царят е против НАТО. Не посмях да продължа да му задавам въпроси, защото ще се окаже и че е против ЕС.“ „Не можех да си представя потомствен роялист да прави совалка срещу царя, разказва Татяна. – Бях поразена от тази принципна позиция.“

Такава е и реакцията на Дими Паница, когато са оповестени сътрудниците на бившата Държавна сигурност в Българската академия на науките (БАН) през 2010 г. Той се отказва от титлата почетен член на БАН, получена няколко години по-рано.

„Образованието като ключ към развитието на нацията“

„Повече от всичко Дими Паница знаеше, че образованието е най-важният фактор за прогреса и развитието на една нация.“ Това каз-

Улица "Дими Паница", София

ва проф. Минко Балкански, един от най-близките приятели на Дими Паница, през пролетта на 2019 г., когато малката улица пред жълтата къща до подлезата на Ректората е кръстена на филантропа.

За това говори и дейността на Паница. Той е основател на българския клон на Организацията за иновации в образованието „Джунитър ачийвмънт“. Освен това той е моторът за основаването на Американския университет в Благоевград. „Дими беше тук през 1991 г., когато Американският университет в България не беше нищо повече от идея. Никой не е направил повече от него, за да съществува това място“, казва ректорът на учебното заведение Дейвид Хюайлър пред университетското списание през 2015 г.

От особено значение за Дими Паница е създаването на библиотеката на университета. „Това е моят начин да изравня резултата с миналото, с 45-те години на комунистически режим, по време на които библиотеките в

България – независимо дали национални, градски или университетски – са под строгия контрол на Централния комитет на БКП и са натоварени с една задача – идеологическа пропаганда и популяризиране на политиката на управляващата партия“, казва Паница при откриването на библиотеката.

Малко след смъртта му през 2011 г. библиотеката на университета е кръстена „Паница“ в памет на усилията, които той е положил за развитието на образованието и развитието на гражданското общество в България. И за да напомня за непрекъснато търсецкия му ум и за странната му съдба, преплела се с тази на хиляди хора по целия свят.

От Елица Симеонова

Филип Кутев (1903-1982)

Филип Кутев – улицата на едно забравено изкуство

Ниското заплащане и лошото ръководство заплашват бъдещето на фолклорните ансамбли

Моловете в София имат сериозна посещаемост всеки ден. Столичани често са „гости“ на търговските центрове, пазарувайки, работейки или просто губейки си времето. Един от най-известните е този в „Лозенец“. Когато влезеш вътре, започват да те болят очите от лъскавите витрини, гишането ти се затруднява заради навалищата, която обикаля безцелно магазините или яде „junk food“ на последния етаж. Тук-там се вижда някоя книжарница, а на последното ниво, освен вредни бургери, има и кино, и дори свършват местата за култура в този така любим мол.

Фронтално срещу входа на мола обаче се намира улица, кръстена на личност с огромен принос за българското културно наследство. Улицата се казва „Филип Кутев“. За някои той е познат, за други не, а трети го свързват с Държавния фолклорен ансамбъл, който също е кръстен на него, защото Филип Кутев е неговият основател. Не е ясно защо точно тази софийска улица е кръстена така, но по ирония на съдбата, състоянието ѝ донякъде олицетворява настоящото положение на българския фолклор.

Улицата е гълга около 700-800м. В половината, която е по-близо до търговския център, има нови строежи, а пътната настилка е видимо подгържана. Ако се разходиш до другия край обаче, картината е по-различна – дупки, изоставени сгради и обрасли тротоари.

Каква е била ситуацията преди?

От самото начало на развитието на фолклорното сценично изкуство в България залите на ансамблите започват да се пълнят с деца, юноши и

възрастни, които са ентузиазирани да се научат на тънкостите в различните жанрове. Танцьори, певци, музиканти и хореографи от различните краища на страната са прекарвали стотици часове, работейки върху усъвършенстването си. Основната цел винаги е била гоброто представяне пред публика, особено когато става въпрос за турнета в чужбина.

И резултатите не закъсняват. Държавният ансамбъл „Филип Кутев“ постепенно започва да получава покани от организатори на фестивали по целия свят – Западна Европа, САЩ, Южна Америка и пр. Това е само един от примерите. Във всеки български град през XX век е имало по един представителен състав (самогееен или професионален), който получава възможността да пътува и да представя красивото изкуство пред чуждестранна публика. Дори в по-големите населени места като Пловдив, Варна и Русе е имало и конкуренция за това кой ще бъде избран за такъв. По този начин желаещите са получили реален шанс да се научат да пеят, танцуват или свирят. Нещо повече – имали са възможност да пътуват по света и да придобиват изключително ценен опит от ранна възраст. Да не говорим колко известни артисти са открили своя талант именно в залите на ансамблите, но затова ще стане дума по-късно.

А каква е ситуацията сега?

Залите са празни, няма финансиране, няма и интерес. Всяка година броят на артистите, които българските ансамбли представят, намалява грастично. В момента в репетиционните зали групите не надхвърлят 30-

Филип Кутев и ансамбълът

40 човека. Малко са съставите, които са успели някак да загържат своите изпълнители. При професионалните ансамбли, какъвто е „Филип Кутев“, интересът се губи, защото заплатите са в размер на 560 лв., а при самодейните причината е в липсата на адекватно ръководство и ефективно разпространение на художествената самоинициатива. Днес в самодейните ансамбли децата и юношите, които се записват, не го правят по собствено желание, а най-често, защото родителите им така са решили. Впоследствие концертите и спектаклите съвсем не са на очакваното ниво, тъй като е парадоксално да твориш насила, участвайки в ансамбъл, чиято основа е единствено желанието на изпълнителя.

Едва ли при основаването на ансамбъла през 1951 г. Филип Кутев е предполагал, че почти 70 години

по-късно съставът все още няма да има собствена зала за представления в София. През 2016 г. в медиите извеченъж започна да се говори за ниските заплати на изпълнителите, за това, че постоянно се наемат чужди зали и за качеството на ръководството. Естествено, ефектът от цялата сума тоха беше нулев – заплатите си останаха същите, а зала не беше осигурена. Възникна въпросът чия е отговорността. Ръководството на ансамбъла се обръща към Министерството на културата, а от ведомството връщат топката. Претекстът е, че ансамбълът не прави достатъчно, за да печели. Истината е, че и двете страни носят вина и, докато двете страни спорят, ситуацията става все по-лоша.

Факт е, че когато се изгържаш от гържавната субсидия, заплатите са ниски и не можеш да привлечеш ка-

Ангелина Никова – първата родопска певица на ансамбъл „Филип Кутев“

чествени кадри, особено ако говорим за изкуство. Малко са изпълнителите, които наистина могат да вдигнат публиката на крака, а това е крайната цел. Тези изпълнители все още оправдано очакват трудът им да бъде оценен. През 2016 г. тогавашният министър на културата Вежди Рашидов излезе със становище, че приходите, които ансамбълът получава, са напълно достатъчни (6 лв. на прогаден билет от 1 лв.). На пръв поглед тази субсидия изглежда приемлива, но проблемът идва от друго място. Ансамбълът изнася средно по 2-3 концерта на месец, зрителите му са около 11 000 на година, което е равно на средно по 1000 месечно. Имайки предвид броя на българското население, е невъзможно да пълниш залите повече от 3 пъти на месец, защото публиката се насища. Тук е редно да се запита какви мерки взема ръководството за излизане от това положение?

Не е релевантно да очакваш салоните да бъдат претъпкани, ако не актуализираш често своя репертоар. Българската публика не е от най-многобройните и спектаклите имат по-кратък живот на сцената. Със сигурност е необходимо влагането на максимално много усилия за обогатяването на репертоара. За да поддържа нивото на един ансамбъл, ти трябва средства, те се придобиват от публиката, а публиката ще го даде, когато ѝ поднесе нещо ново. Веригата не е много сложна, а желанието е ключово.

Какво се случва със самодейните трупи?

През миналия век гали заради комунистическия режим, или поради друга причина, самодейните фолклорни ансамбли в България са се радвали на голям интерес от страна на публиката и са разполагали с много кадри с истински потенциал. Неслучайно много от днешните успели артисти са започнали своя път от непрофесионалните ансамбли. Добър пример

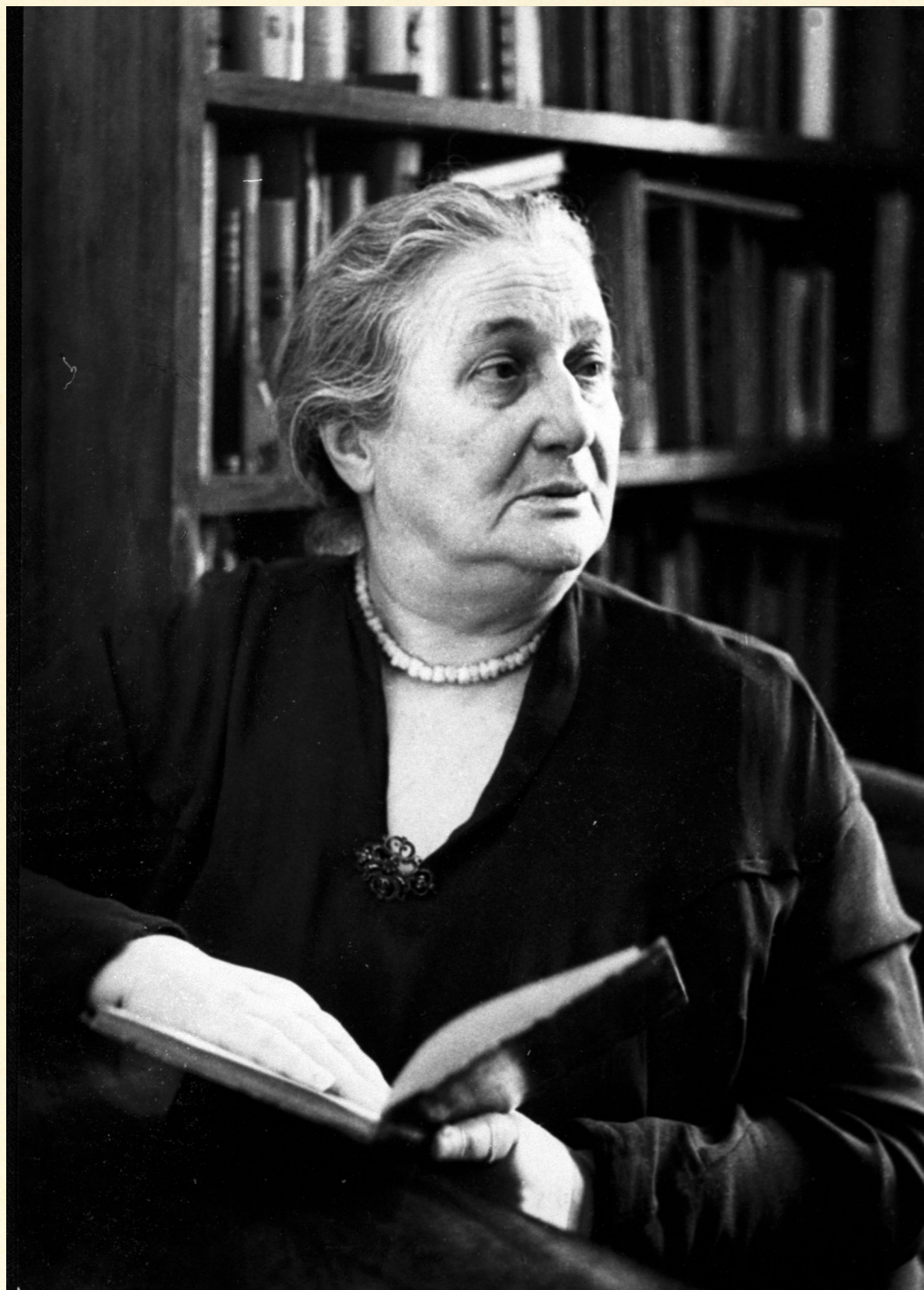
е Камен Донеф. Малцина знаят, че творческият му път започва в създадения от неговия баща танцов театър „Найден Киров“ в родния му град Русе. Още от създаването на ансамбъла, той се утвърждава като единствения самодеен състав, който обединява театралното и танцовото изкуство по доста сполучлив начин. Публиката остава приятно изненадана и трупата се превръща в символ на града, отделно всяка година участва на международни фестивали по целия свят.

В момента състоянието е по-добро на това при „Филип Кутев“. С тази разлика, че тук финансирането не играе роля. Провинциалният ансамбъл е съставен от деца, юноши и възрастни, които посещават залата, за да се разнообразят и същевременно да допринесат за популяризирането на този тип изкуство. Това беше така доскоро. С всяка година танцьорите стават по-малко. Причината е, че в последните десетина години бяха създадени стотици школи за народни танци. В тези школи посетителите заплащат такси на своите преподаватели, но всъщност не се запознават с изкуството на танца. И с течение на времето интересът към самодейните състави, представящи истинско изкуство, изчезва. Представете си само ако 20% от посетителите на тези школи имаха потенциал, който да развият...

И ако танцьорите могат да се включват в знайни и незнайни школи, то какво остава за хората, имащи желание да се занимават с музика и песни.

Колкото го улицата срещу мола в „Лозенец“, тя си е там. Продължава да носи името на една личност, която е непозната за голяма част от обществото. И българският фолклор продължава да съществува, но чака някой да му обърне внимание, някой, който да го разпространи в пълния му блясък.

От Михаил Маринов

Анна Ахматова (1889-1966)

Анна Ахматова - забранена от Сталин, призната от света

За мъжете в живота ѝ и иронията като средство да се издигнеш над себе си.

Малката уличка в столичния квартал „Младост“ е кръстена на руската поетеса Анна Ахматова. В руско- и англоезичните източници, името се изписва с две „н“, но на български се среща както Анна, така и Ана. Изписването на името е всъщност маловажно на фона на нейната биография. Номинирана два пъти за Нобелова награда, жени се три пъти, като първият от съпрузите ѝ е разстрелян от болшевиките, забранявана е по времето на Сталин, има един единствен син, прекарал две десетилетия в ГУЛАГ... Ахматова е сред най-известните руски поетеси на XX век.

„Защо този век е толкова по-лош от всички преди него?“

Рожденото име на Анна Ахматова е Анна Андреевна Горенко. Годината е 1889. Населеното място е Большой Фонтан край Одеса, тогава в пределите на почти залязващата Руска империя, управлявана от консерватора Александър III. Първите си стихове публикува на 11-годишна възраст, подписани с „Анна Г.“. Тя е третото от петте деца на Андрей Антонов Горенко и на Инна Еразмовна Стогова.

Била е „особено дете“, „дикая девка“, от малка е говорела в рими, пишела е от детство, казваше: „Родила съм се, когато е построена Айфеловата кула, когато е роден Чарли Чаплин, когато е създадена Кройцеровата соната.“

По-късно поетесата се подписва като Ахматова, защото баща ѝ се срамува от творбите ѝ, не ги одобрява и

не позволява да се свързват с името Горенко. Ахматова е всъщност фамилията на нейна прабаба по майчина линия, която е била чингизко-татарска принцеса. А Горенко е корабен инженер, чиито възгледи и интереси са галеч от поезията и изкуството. Семейството се мести многократно – първо в Павловск, после в Царско село, съвсем близо до Санкт Петербург (га, животът на княз Мишкин е именно между Петербург и Павловск, тези градове са нещо като Виена и Париж в руски вариант). Родителите на Анна се развеждат през 1905 г. През същата година Русия губи войната с Япония за влияние на Далечния изток и започва Първата руска революция срещу империализма. В тези сложни и трудни за страната и семейството времена, малката Анна живее с майка си и баба си в Евпатория, в Херсон, а после и в Киев, където завършва гимназия. Поетесата учи право и педагогика в Петербург.

„Ще чуеш грохота и ще си спомниш за мен. И ще си мислиш: тя искаше бури“

По същото време Анна се запознава със своя бъдещ първи съпруг – Николай Степанович Гумильов. Той е вече утвърден поет, основател на теченията акмеизъм, което се противопоставя на господстващия в началото на XX в. в руската литература символизъм и се „ориентира към по-пластична, предметна, близка до ежедневието живот, а понякога – натуралистична поезия“. Към него се присъединява Осип Манделщам, за

1. Вълчев, Н. (2014). Докосване до Анна Ахматова. В. Дума
2. Герой от романа „Идиот“ на Ф.М. Достоевски

когото по-късно през годините Ахматова пише мемоари. Нейни есета и научни трудове са публикувани върху творчеството на Пушкин, мемоари съществуват и за Александър Блок. Преводачи на самата Ахматова на английски са Стенли Кюниц и Д. М. Томас. Дори само споменаването на тези имена е показател за активното участие на Анна в културния живот. По-късно тя оказва голямо влияние и върху новата вълна руски поети – Бобишев, Бродски, Нейман и други.

Но нека се върнем на първия ѝ съпруг – Николай. Бракът им през 1910 г. е последица от множество обяснения в любов, три опита за самоубийство от страна на Гумилъв и един от нейна страна, всичките от които, за щастие, неуспешни. Двамата са много различни – той е страстен почитател на Оскар Уайлд и гори къдри косата си и носи цилиндър като него, а тя е гръзка и непокорна, почитателка на противоречивия Бодлер. След сватбата живеят месеци в Париж, по-късно и в Италия. Гумилъв е любител пътешественик и изследовател, пътува из Африка и Европа. Въпреки различията и неразбирателствата, всеки цени, пази и издава творчеството на другия. Благодарение на Гумилъв са издадени три стихосбирки на Ахматова – „Вечер“ (1912), „Броеница“ (1914) и „Бяло ято“ (1917), които са приети много добре от критиката и обществеността.

„Кураж: велика руска дума, подходяща за езика на децата на нашите деца, чисти и свободни.“

Годината на издаване на първата стихосбирка на Ахматова съвпада с раждането на сина ѝ – известния руски географ, историк и етнолог Лев Николаевич Гумилъв. Момчето е отгледано от баба си. Анна и Николай се развеждат през 1919 г. Русия е съветска република от вече две години.

Бащата Гумилъв е обявен за „враг на народа“ и разстрелян през лятото на 1921 г., заедно с други интелектуалци, арестувани по обвинение за участие в контрареволуционен монархически заговор, наречен „Конспирацията Таганцев“. Синът Лев Гумилъв също е преследван и репресиран от болшевиките. През 1922 г. е официално създаден СССР и е публикувана книгата на Ахматова „Апо Domini MCMXXI“. Две години по-късно, след смъртта на Ленин и началото на Сталинското управление, славата на Ахматова бива тотално помрачена. През 1924 г. има две вечери-рецитали в Москва, преминали с шумен успех. Връща се в Ленинград, на Невския проспект я среща поетесата Шагинян: „Каква важна особа сте станали, за Вас има постановление на ЦК!“ Последиците – „да не се арестува, но да не се публикува. Настъпва глух и мъртъв период. Тръгват ругателни рецензии. Отрицателните статии стигат четирицифрено число. За Сергеевски казват, че от писанията му против Ахматова шуба си ушил. Измислят ѝ прякор. От време на време Сталин пита: „Какво прави монахинята?“ За последните ѝ публикации в Ленинград през 1946 г. излиза разгромно постановление на ЦК, заедно с Михаил Зощенко втори път е изключена от Съюза на писателите. В том трети на Большая советская энциклопедия от 1950 г. пише, че „стиховете ѝ са бездейни и антинародни“.

„Беше време, в което само мъртвите се усмихваха, доволни, че са оставени най-сетне да почиват.“

Синът ѝ Лев Гумилъв прекарва общо двадесет години в лагери в Сибир. За краткото му освобождаване между 1936 и 1938 г. помага писателят Борис Пастернак (автор на романа „Доктор Живаго“ и близък приятел на Анна). Лев Гумилъв моли властите да отиде на фронта през ВОВ. Отива, връща се с орден, но през 1949 г. от-

Анна Ахматова – портрет на Ринат Курамшин

ново е арестуван и изпратен в лагер. Тогава Ахматова пише хвалебствени стихотворения за Сталин с надеждата, че синът ѝ ще бъде освободен, но не постига успех. Нейното творчество продължава да бъде забранявано и критикувано, а Лев Николаевич е освободен чак през 1956 г., три години след смъртта на Сталин. През това време Анна се изхранва основно с преводи – на Виктор Юго, Рабиндранат Тагор, Джакомо Леонарди, както и на

различни арменски и корейски поети. След брака си с Николай Гумилъв, поетесата има още два брака – с изтоковеда Владимир Шилейко (от 1918 до 1928 г.) и с изкуствоведа Николай Пунин (от 1928 г. до смъртта му през 1953 г.). И трите брака на поетесата са по-скоро неуспешни, нещастни и мъчителни.

„Познах и слава, и безславие и разбрах, че то било едно и също.“

Има още няколко значими мъжки фигури, с които се свързва името ѝ. Един от тях е писателят Павел Лукницки, който пише дипломна работа в Ленинградския университет за труда и живота на Гумилъв и пет години се гвижи в кръговете на Ахматова. Това се случва още в ранните години на социализма (около 1925 г.) и по времето, когато Ахматова се развежда с Шилейко и се жени за Пунин. Павел Лукницки става не само биограф на Гумилъв, но и на Анна. Тя чете записките му, редактира и дори унищожава част от тях. Той води също таен бележник на любовните им отношения, който е публикуван с променени имена. Друга значима мъжка фигура в живота на Ахматова е Борис Анреп – един от най-известните създатели на мозайки, познат във Великобритания с монументалните си творби в Уестминстърското абатство, Националната галерия и Английската банка. На Борис са посветени цяла поредица нейни стихотворения. Когато тя го изпраща на фронта, му дава златния си пръстен с брилянта – да го носи на верижка под войнишкия шинел като закрила. Ще минат десетилетия, когато тя ще отиде в Англия и се надява, че ще се видят, а той се бои от тази среща, защото не знае как ще отговори на евентуалния въпрос за загубилия се някъде през тези 14 години, спасеният го пръстен. Третата личност, която си струва да бъде спомената редом с Анна Андреевна е италианският скулптор и художник Амедео Клементе Модилиани. В книгата на Елизабет Барийе „Любов призори. Анна Ахматова – Амедео Модилиани“ се разказва подробно за първата им среща през 1910 г., за интересната връзка между двамата, за документалните и фотографски свидетелства за тези взаимоотношения. Известни са около 16 творби на Модилиани, за които е позирала Анна, а тя от своя страна пише мемоари за него. Той я описва така:

„Красива не би могла да бъде нарече-

на, но нейната външност е толкова интересна, че би могла да бъде в Леонардова рисунка.“

Късните години на писателката се свързват с реабилитирането ѝ в обществото и възвръщането на положителния ѝ имидж. Докато в Русия колебливо и бавно я признават отново след смъртта на Сталин, в света славата ѝ расте бързо и стремглаво нагоре. Анна е вече 75-годишна, когато през 1965 г. получава наградата „Таормина“ в Италия, а Оксфордският университет я удостоява с почетната титла „доктор хонорис“ за литература. За първи път от ранната ѝ младост правителството ѝ позволява да пътува извън страната. Две години преди смъртта си е обявена отново за президент на Съюза на писателите в Русия. Съюза, от който е насилствено изключена през 40-те. Между 1935 и 1940 г. Ахматова пише поемата си „Реквием“ за Сталинските жертви, публикувана в Русия чак след 1987 г. Най-известната си творба – „Поема без герой“, Анна пише в продължение на повече от двадесет години – между 1940 и 1965 г., също публикувана години по-късно, след разпадането на СССР. На български език Анна Ахматова е превеждана от много поети, сред които Иван Николов и Валентина Радинска. С Елисавета Багряна се превеждат една друга и си изпращат сърдечни поздравии по общи познати.

„Истинската нежност не може да бъде сбъркана. Тя е тиха и не може да бъде чута“

В края на живота си поетесата се обгражда с млади хора. „Аз играя всяка роля с тях – от кокетка grande до комикс на стара жена.“ Това казва Анна с насмешка пред Зоя Томашевская. Казва също, че „иронията е способността да се издигне над себе си“. Един от тези млади поети, близък с поетесата и вдъхновен от нея,

е именно Йосиф Бродски. Своята Нобелова реч от 1987 г., той започва с благодарността си към Ахматова, Манделщам, Цветаева, Фрост и Хю Огън и изразява съжалението си, че те не успяват приживе да се сдобият с наградата, а всичките заслужават това. „Назовах само тези петима – ония, чието творчество и съдби са ми скъпи, ако ще и само поради това, че ако не би ги имало тях, аз не бих струвал особено много като човек и като писател: във всеки случай не бих стоял днес тук.“ (Бродски, 1987) Това, което Бродски няма как да знае тогава, е фактът, че Анна Ахматова е номинирана два пъти за Нобеловата награда за литература. Първата ѝ номинация е през 1965 г., но тогава мнозинството от членовете на Академията е гла-

сувало за писателя Михаил Шолохов. Втората номинация е през 1966 г. от двамата професори – от Гьотеборгския университет и от Харвард. Кандингатурата обаче не се разглежда в крайните етапи заради смъртта на поетесата през същата година.

Анна Андреевна умира на 5 март 1966 г. в Домодегово, край Москва. На гроба ѝ в Комарово до Санкт Петербург Арсений Тарковски казва:

„За Анна Ахматова животът свърши. Започва безсмъртието.“

От Ивана Хиткова

Стефан Стамболов (1854-1895)

Стефан Стамболов - Възход и забравя

Иронията на задънената улица, която ни напомня за „строителя“

Следвайки пътя на оживения софийски смог, в племеницата между централните транспортни артерии на булевард Христо Ботев, булевард Тодор Александров и улица Екзарх Йосиф, могат да се открият едни изоставени трамвайни релси. Релси, затлачени от шумата, носещи усещането за безвремие, нависнало като покров между сградите. Ако решим да последваме релсите до самия им край, криволичейки между множеството спрени по тротоарите коли, ще разкрием освен с нищо неотличителната характерна за госта софийски улици занемареност и табела. Табела, оповестяваща за минавачите, че тази улица носи името на една от централните фигури в българската история – Стефан Стамболов.

Известен като революционер, журналист, поет и блестящ държавник – каква е историята на човека зад всичко това?

Стефан Стамболов започва житейския си път в многодетно семейство в Търново, с баща съзаклятник във Велчовата завера. Той отраства в родния си град, заобиколен от революционни идеи. Това предопределя житейския му път, като започнем с изключването му от Духовната гимназия в Одеса заради връзките му с руски революционери (участва в nihilistичен кръжок, формиран и оглавяван от Иван Ковалски с идеята да се почете нелегална литература край идилично запален огън), през дейността му като делегат на Търновския революционен комитет до дейността му в БРЦК. Младежките му запознанства с различни идеологии обаче не оказват влияние върху твърдите му нагласи за премахване на османската власт и възстановя-

ване на българската държава. Стамболов взема участие в почти всички прояви на борбата за политическа независимост на България в периода на 70-те години на ХХ век. Изпълнява ключови роли в подготовката на Старозагорското (1875 г.) и Априлското въстание (1876 г.), председателства Гюргевикия комитет през 1875 г. и бива определен за главен апостол на Търновския революционен окръг.

В живота на Стамболов няма как да бъде пренебрегната една от най-важните глави, а именно неговото приятелство с Христо Ботев. Пътищата на двамата се пресичат в организацията на БРЦК. Заедно те прекарват около 18 месеца, като в резултат от групата им се появява стихосбирката „Песни на Ботева и Стамболова“, публикувана през септември 1875 г. Впоследствие Стамболов е един от хората, спомогнали за изграждането на максимално точен образ на Ботев, но за мен най-точен е цитатът му: „Ако Ботев беше доживял до свободата, щеше да се наложи да го обесим!“. И това е само малка част от предисторията на бъдещия държавник, който също като Македонски прекосява заледеения Дунав за да стигне Румъния, а най-значимата част тепърва предстои.

„Аз бих искал в моето отечество да се ражда на 100 години един Стамболов“ – това са думи на английския дипломат Джордж Бюканън, описващи държавническите качества на Стефан Стамболов.

Започва политическата си кариера, без да има необходимата по закон възраст. Едва на 25 години той бива избран за народен представител и се превръща в един от най-изявените дейци на Либералната партия.

Последвалите събития във връзка с гържавния преврат и сепаратизма на княз Александър I Батенберг, извършени от група офицери русофили, се оказват катализатор за бъдещото му развитие. Стамболов се обявява решително срещу преврата и организира контрапреврат, довел до завръщането на княза в България. Тези неговии действия се оказват решаващи за стабилизирането на страната и скъсването с тогавашната зависимост от руското влияние. Последвалата абдикация на княз Александър и влизането на Стамболов в уставния регентски съвет поставят началото на неговата първостепенна роля в политическия живот на България.

След избора на втория български владетел – Фердинанд Сакскобургготски той е назначен за министър-председател и в продължение на седем години, (в периода 1887-1894) направлява цялостната политическа дейност на България.

По време на неговото управление княжеството несъмнено изживява един изключително ползотворен период, период на стабилизация, отчаяно необходим след всички сътресения и сравнително младата ни независимост. Благодарение на неговото правителство бива начертан пътят за стопанското и иконо-

мическото развитие на страната, а резултатите не закъсняват. Законите, които прокарва, целят да защитят рогното производство, налагат се високи данъци на множество вносни стоки, именно с цел стимулиране на българската промишленост и земеделие, като междуременно се създават благоприятни условия за преуспяването на частния сектор. Най-много пътища в историята на гържавата са построени по времето на Стамболов, като по данни това са 5343 километра, също така над 1600 училища, банки, болници, ж.п. гарии, както и сградите на Народното събрание, Народния театър, Централните хали и Българска академия на науките. Прокарват се водопроводи и улично осветление. Именно поради тези причини Стефан Стамболов е човекът, заслужаващ титлата „Строител на съвременна България“ и то не само по мое скромно мнение, но и по една госта впечатляваща статистика, сравняваща постиженията на многоуважаемите ни министър-председатели от времето на Стамболов до настоящето ни правителство.

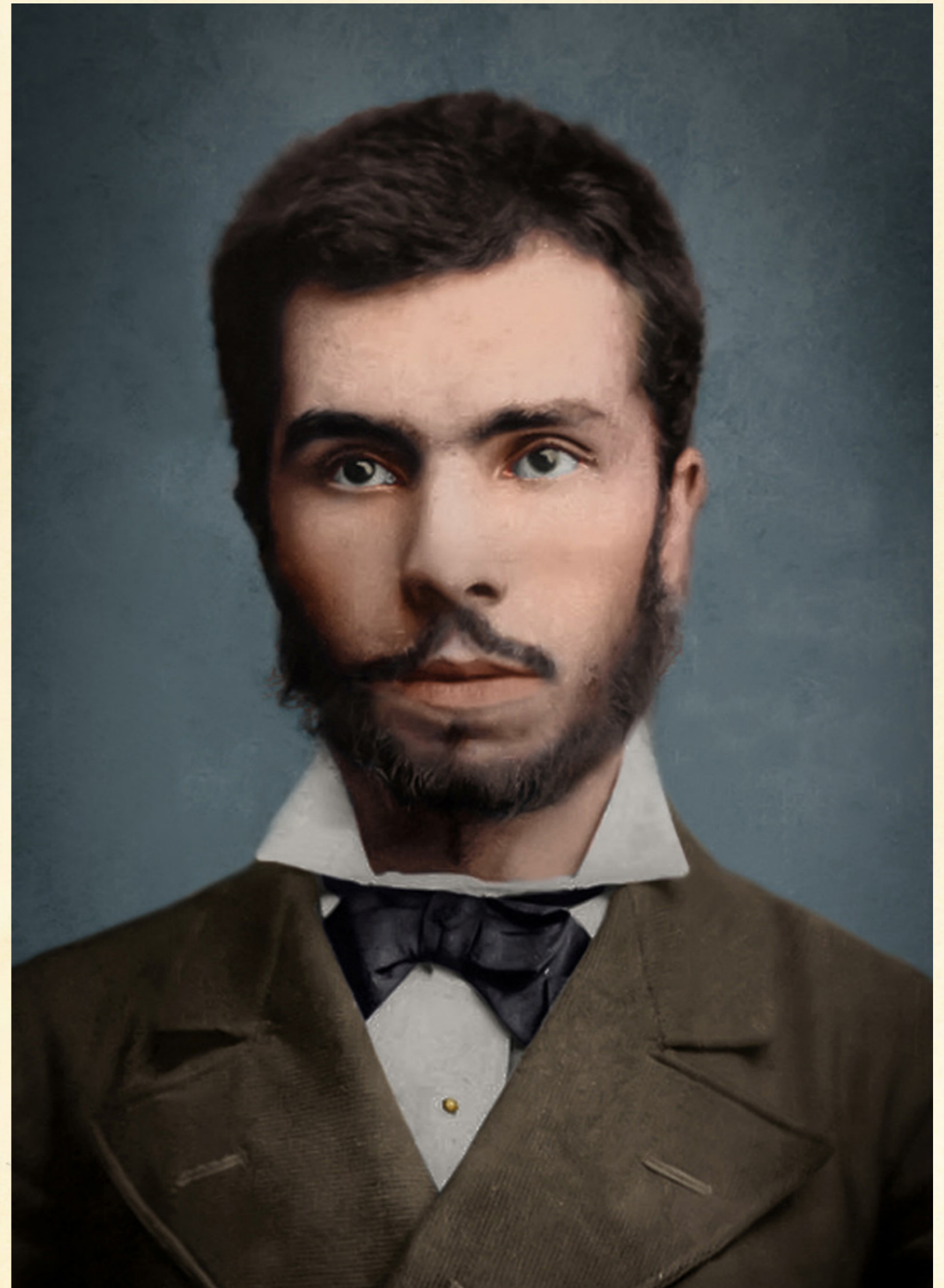
В стремежа си към защита на националните интереси не може да се каже, че Стамболов пипа с кагифени ръкавици. Напротив - често методите му биват определяни като крайни и

гори диктаторски. Той не се свени да цензурира повечето печатни издания, налага тежки наказания върху тези, нарушаващи установения ред, като се стига до репресии и убийства за постигането на поставените цели.

Спрямо международните отношения Стамболов категорично насочва усилията си на запад, отказвайки да остави външната политика на България зависима от руските интереси, което в крайна сметка довежда до скъсване на дипломатическите връзки между двете гържави.

Първият атенат срещу Стефан Стамболов е осъществен на 15 март 1891 година. По стечение на обстоятелствата атенаторите се обръкват и вместо него бива застрелян тогавашният финансов министър Христо Белчев.

Впоследствие се отприщва истински лов на вещици. Сред предприетите от Стамболов мерки за разкриването на заговора влиза блокаж на столицата, загържането на близо 250 души и образуване на следствена комисия, начело с тогавашният главен секретар на вътрешното министерство Илия Луканов. Следствието намира за виновен оръжейния търговец Наум Тюфекчиев, но той се оказва недосегаем и укриващ се в Русия. След

Младият Стефан Стамболов

Актьорът Васил Михайлов в ролята на Стефан Стамболов

това бива заловен и загържан неговият брат и фактическия убиец на Белчев – Денчо Тюфекчиев, но въпреки жестоките изтезания, на които бива погложен, той не се признава за виновен и отрича участието на брат си в заговора. На 6 септември 1891г. умира от нанесените му рани по време на разпита в Александровска болница. Въпреки всички усилия на Стамболов, останалите участници в атентата също успяват да се укрият. Последвалите събития, вследствие гнева на Стамболов, носят печата на един от най-срамните и скалъпени процеси в българската история. След гело с единствена цел да бъдат представени някакви виновни, след всички хвърлени усилия са издадени четири присъди. Жертви стават Петко Каравелов, Светослав Миларов, Трайко Китанчев и Тома Георгиев. Каравелов и Китанчев получават съответно пет и три години затвор, а Миларов и Георгиев са осъдени на смърт и екзекутирани.

Тези събития водят началото на четири години, изпълващи Стамболов с параноя, страх от физическа саморазправа и панически ужас от смъртта, които продължават до неговата кончина.

На 15 юли 1895 година е извършено второ нападение, за което се смята, че е извършено с негласната подкрепа на княз Фердинанд и правителството на Народната партия. Извършителите са група проруски ориентирани българи, начело с Наум Тюфекчиев-човекът стоящ и за първия атенат. Въпреки жестоките рани, които са му нанесени, Стамболов изумително остава в съзнание до самия си край на 18 юли 1895 година. След смъртта му широката общественост, предимно извън страната, е шокирана от новостите се слухове за участието на самия княз Фердинанд и опитите да се докажат слуховете за собственоръчното му организиране на атентата. В един от първите репортажи на журналиста от ирландски произход и кореспондент на вестник „Таймс“ в България Джеймс Баучер биват

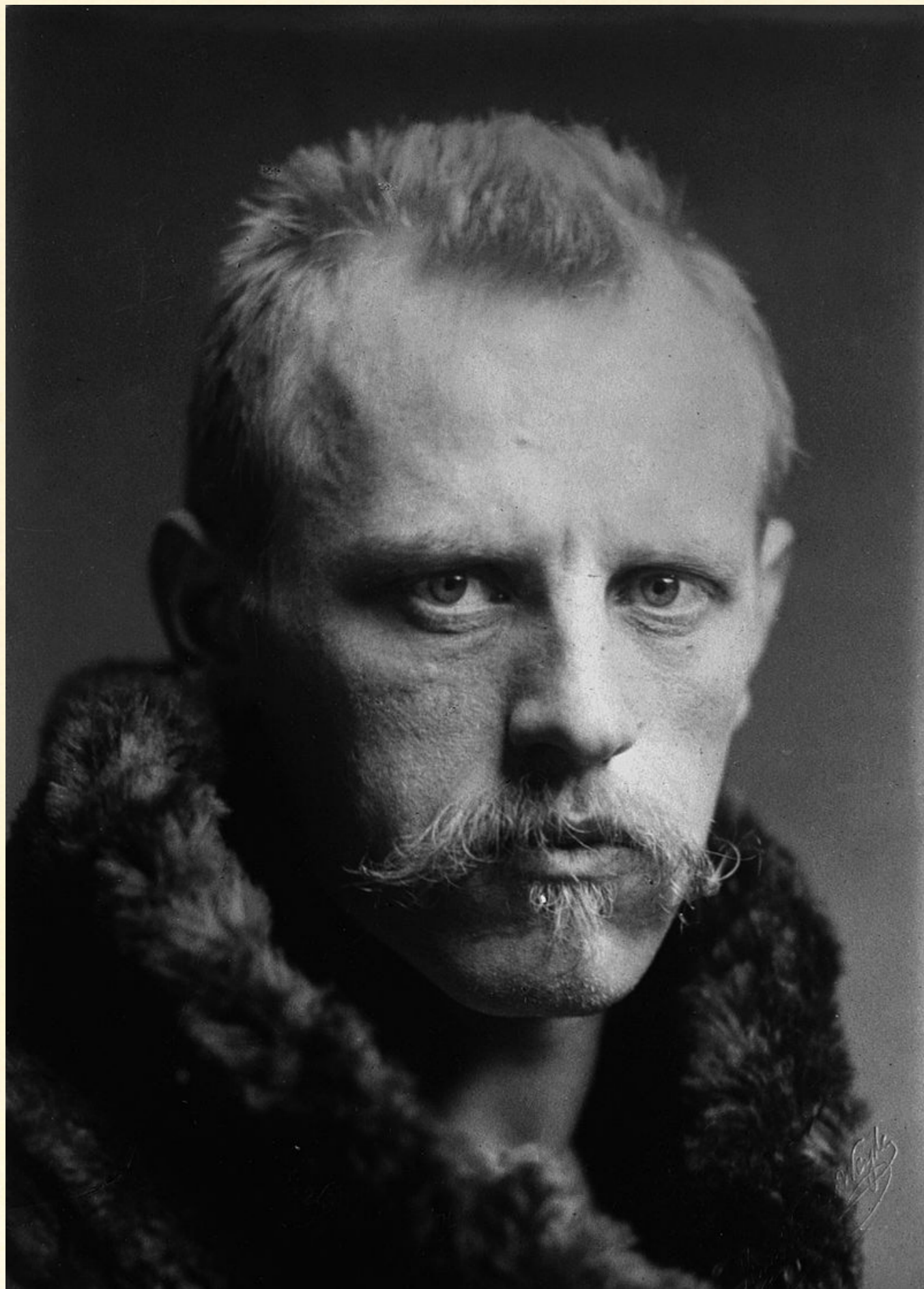
подробно представени обстоятелствата около смъртта на Стамболов и последвалите събития. В него журналистът представя подробно описание на нанесените при покушението рани, оперативната намеса, която Стамболов претърпява, точния час на настъпване на смъртта и последвалата церемония. В материала откриваме и съболезнования от гържавни глави като Кралица Виктория, принцът на Уелс и кралят на Румъния. Също така биват изтъкнати като „странно съвпадение“ приемът на българската делегация от руския цар - съвпаднала с настъпването на последните мигове на Стамболов отприщила се вълна от слухове за политическото естество на убийството.

Това е последната страница в историята на една изключително противоречива за българската история личност. Познат едновременно като истински водач, изкусен политик, защитаващ интересите на страната си гържавник и същевременно често описван като егоцентрик, гържащ властта чрез терор.

Може би затова е толкова иронично, че именно една малка, загънена улица, сгушена между софийските булеварди, ни напомня за паметта на човека, наричан „строителят на съвременна България“. Че тя пази спомен за личност, гостатъчно смела или арогантна да предизвика самия живот.

„Честит е онзи, който се жертва за свободата на своето отечество, за доброто бъдеще на народа си и за това оставя името си вечно за спомен и душата си безсмъртна. Запомни ме живот.“

От Виола Панталеева

Фритъоф Нансен (1861-1930)

Фритъоф Нансен - авантюристът, обичащ България

*Със собствени средства помага на бежанците в
Гърция*

Има хора, за които си струва да се говори. Личности, които са постигнали много и са посветили живота си в името на по-доброто бъдеще. Такъв човек е Фритъоф Нансен – норвежец по рождение, но българин по душа.

Роден през 1861г. в близост до Осло, Нансен остава в историята с приноса си към българите от Западна Тракия, депортирани на Егейските острови. Още от ранното си детство Фритъоф Нансен проявява интерес към ските, но това не е единствената сфера, в която той постига успехи. Норвежецът е дипломиран зоолог и отличен полярен изследовател, удостоен е с големия златен медал на Кралската академия на науките за своите изследвания в областта на строежа на клетъчния апарат на нервната тъкан, след което получава и титлата доктор. Авантюристите като Нансен обаче рядко намират спокойствие, водейки еднотипен и заседнал начин на живот. Може би това е и причината той да споделя, че без значение колко са продуктивни дългите часове, прекарани в лабораторията, те не задоволяват из-

гарящата и крещяща нужда от приключения. Именно заради тези свои приключенски побуди Нансен решава да се опита да покори Северния полюс, което шокира всички в Норвегия. Въпреки десетките опити, никой не опитва да разубеди Нансен. Той подготвя 9 години бленуваната си мисия и дори поръчва да бъде изработен специален кораб с името "Фрам". Норвежецът успява да събере екип от 13 души и над 20 кучета, с които потегля към целта си. Малко след началото на експедицията Нансен открива, че Арктика всъщност представлява океан, което води до големи промени впоследствие. Разочарован, че заради ледовете на полюса експедицията му е застрашена от провал, Нансен взема решение, което отново шокира обществеността. Той решава да измине оставащите му 600 км. до крайната цел на ски. Да, точно така, на ски. Има провизии само за 100 дни, а в крайна сметка се оказва, че нечовешки трудната мисия му коства почти година. С времето силите му намаляват, а храната се стопява. Трудно е да се опише на какви мъки

е подложен предвид факта, че температурата пада до - 45 градуса.

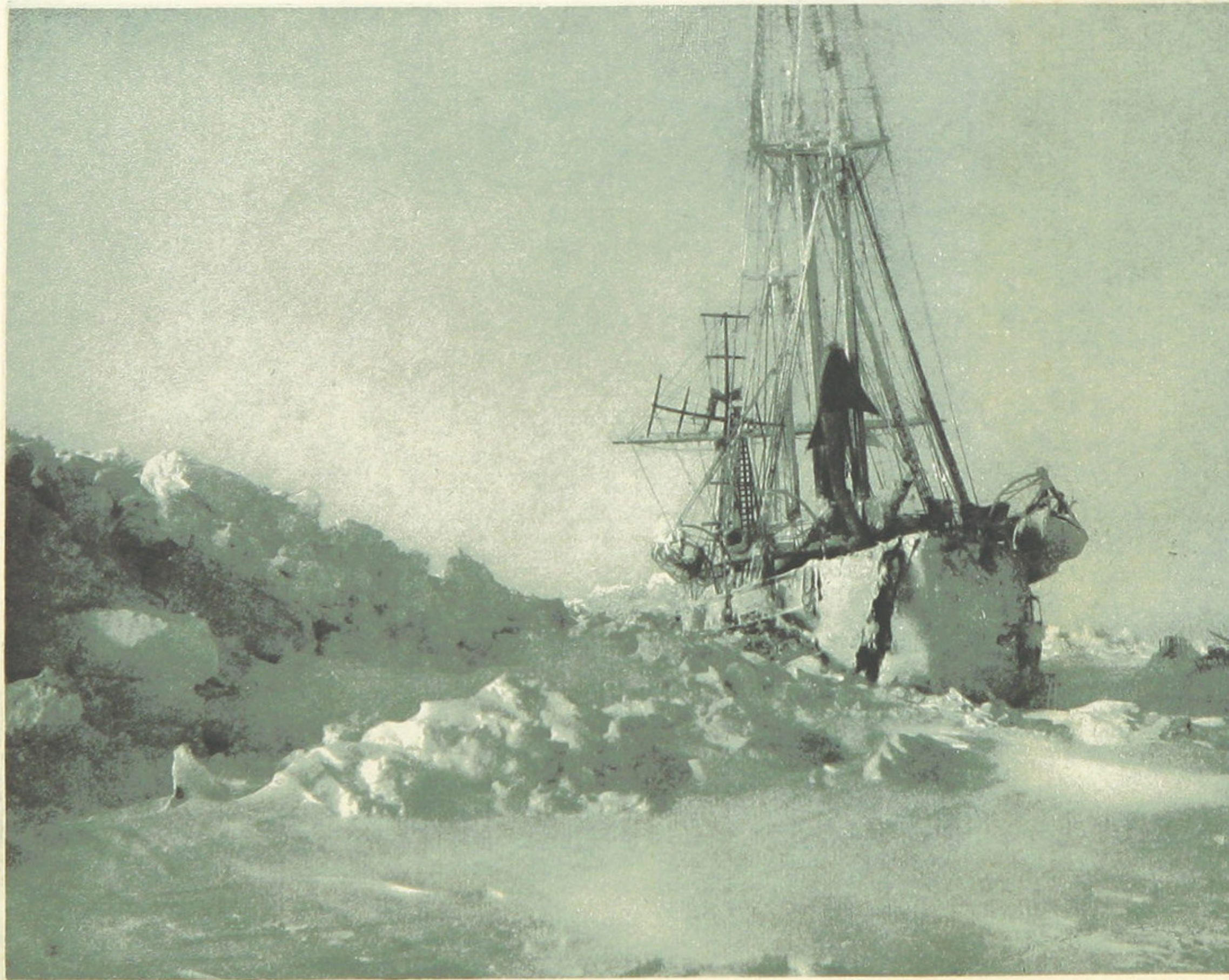
Целта на настоящия материал обаче е да обрисоваме образа на Фритъоф Нансен спрямо българската действителност и да докажем неразривната му връзка с нашата страна. Освен авантюрист, мъжът е и безспорен хуманист. През първата половина на 90-те години на XIXв. Нансен става върховен комисар за бежанците към Обществото на народите. Точно тогава българските бежанци се намират в ужасно положение, подложени на непрестанни гонения. По негова идея се създава специален документ, който позволява на различните видове бежанци да пътуват безпрепятствено по света и да се заселват, където пожелаят. Голям е броят на хората, които се възползват от идеята на Нансен – българи, арменци, евреи и гр. Благодарение на заслугите си Фритъоф Нансен получава Нобелова награда за мир през 1922 г. Парите от приза авантюристът използва за построяването на селскостопански станции и оказване на помощ на

бежанци от Гърция.

Има хора, за които си струва да се говори. Личности, които са постигнали много и са посветили живота си в името на по-доброто бъдеще. Такъв човек е Фритъф Нансен – норвежец по рождение, но българин по гуша. Човек, записал името си със златни букви в световната, а и в българската история.

От Виолета Ванева

Корабът "Фрам"

The "Fram" in the Ice.

Димитър Иванов Шишманов (1889-1945)

Димитър Шишманов - съдбата на един осъден писател

От 2011 г. - 1 февруари е обявен за ден на почит и признателност на жертвите на комунистическия режим

Преди време с приятели се бяхме запътили към небезизвестния софийски квартал „Витоша“ в търсене на квартира. Навигацията обаче ни изигра лоша шега и попаднахме на непозната улица, носеща името „Димитър Шишманов“. Лутахме се толкова време в лабиринта от изходи, че изпуснахме часа за оглед на апартамента. Когато избрахме темата „Улици“, в главата ми изникна единствено името на осъдения писател. С изненада открих, че житейският му път е изпълнен с редица перипетии. Едва когато сегнах да пиша този текст обаче осъзнах, че не мога да събера историята на живота му само в една страница. А много от нас нямат представа за нея...

Димитър Иванов Шишманов е български писател, политик и дипломат. Той е наследник на фамилия Шишманови – име, което в България е насилствено заличено след 1945 г. Творчеството на младия Шишманов е изпълнено с тревога по разминаването между поколенията и техните идеали. Той пише за свободния човек, чиято гуша е завладяна от сребролюбие и желание за власт, и описва пропастта, очакваща всички роби на материалното.

Димитър Шишманов е плог на любовта между проф. Иван Шишманов и неговата съпруга – украинката Лидия. През цялото детство в дома на талантливия писател често гостуват забележителни художници, музиканти, политици, писатели и учени, които общуват помежду си на

различни езици. Именно срещата му с толкова ярки личности оформя и него като една ерудирана и вълнуваща персона. От тях той черпи емоции и вдъхновение, които му помагат да поеме по творческия път. Още в самото начало творбите му го превръщат в един от най-разпознаваемите български писатели. Пише повести, разкази, грами, романи и дневници, най-известните сред които: повестите „Депутатът Стоянов“ и „Хайлайф“, романът „Бунтовник“, сборникът с разкази и есета „Блянове край Акропола“ и дневникът „Писма до мен самия“. Младият творец е правил бегли опити да пише и музика. Талантът му обаче не се изчерпва само дотук. По онова време Димитър се узявява и като граматург и поставя пиесите „Кошмар“ и „Панаирът в Старогол“.

По времето на Първата световна война Шишманов е кореспондент към Щаба на армията в Кюстенгил. Негов началник там е генерал Михаил Савов. Поради естеството на работата си Шишманов често пътува до София. Генералът използва това, за да изпраща писма по него на своята съпруга Пенелопе, по-известна сред софийската аристокрация като Пенка. В резултат на честите срещи Димитър и Пенка се сближават. Макар женена и с 23 години по-голяма от младия Шишманов, Пенка започва тайна връзка с него. Новината обаче достига до генерал Савов, който решава да се прибере изненадващо

в София. Така Михаил Савов вижда измяната на собствената си съпруга. Под влияние на емоциите той посяга към оръжието, което притежава. Вместо да насочи пистолета към Шишманов обаче, той му го предава, казвайки, че има само два изхода от тази ситуация. Единият е Шишманов да се ожени за Пенка, а грузият – да се самоубие пред очите му. Пред смаяните погледи на двамата съпрузи младият Шишманов предлага брак на любимата жена. По разкази на Михаил Арнаудов в по-късните си години писателят дълбоко е съжалявал както за прибързания си брак, така и за влошените отношения със семейството си. Той не се появявал със съпругата си в обществото не само заради злословенето по техен адрес, а и заради възрастовата разлика помежду им. С годините бракът им не спирал да бъде повод за коментари, заради което Димитър взема решение да напусне страната. Така той заминава на дипломатическа служба в чужбина и работи като пълномощен министър в Атина.

През 1940 г. Шишманов получава покана да стане главен секретар на Министерството на външните работи и изповеданията в България. Макар дължността да е авторитетна, Димитър има мрачна прогноза за това, което ще се случи, след като заеме поста. Според него Богдан Филов ще стане министър-председател, след което ще назначи и него като министър на външните работи. Шишманов смята, че Германия ще нападне Съветския съюз, ще загуби войната и тогава в България на власт ще дойдат комунистите, които ще го обесят. Въпреки че не иска да се завръща у нас на тази длъжност, той приема – причината е отколешното му приятелство с Филов, а отчасти и това, че не иска да бъде

сметнат за страхливец и предател. За огромно нещастие обаче, всичко което е предрекъл, се оказва истина и се случва точно по същото време.

Настъпва времето на Деветосептемврийския преврат у нас, подкрепен от съветската армия. Следва избиването на елита на нацията – тогава е осъден и Димитър Шишманов. На 1 февруари 1945 г. Народният съд произнася смъртните присъди на трима регенти, осем царски съветници, 67 депутати, 47 генерали и висши офицери и 22 министри от правителствата след 1941 г., сред които попада и Димитър Шишманов. Присъдите са изпълнени още същата нощ. Всички осъдени били завързани с вериги и откарани до изкопана гупка в района на Софийските гробища. Застреляни са един по един, а телата им са хвърлени в общ гроб. За да попречат на поклоненията, комунистите правят бунище върху огромния гроб.

Едва след края на комунистическия режим започва отмяната на присъдите на Народния съд. Тази на Димитър Шишманов е отменена през 1996 г. Днес на мястото на ужасяващия разстрел е изграден паметник, а през 2011 г. българското правителство обяви 1 февруари за Ден на почит и признателност на жертвите на комунистическия режим.

От Кристина Иванова

Димитър Шишманов пред Народния съд

Алеко Иваницов Константинов (1863-1897)

Топонимия на българските улици в чужбина

От 2017 г. улица в Чикаго носи името Алеко Константинов

Джон Гришам казва, че всяка улица има своя история. Някои от тези, по които минаваме ежедневно в града ни, носят добре познати имена – „Васил Левски“, „Христо Ботев“, „Цар Симеон“ и т.н. Други са кръстени на личности, за които не сме чували никога, или пък ако сме – знаем твърде малко. Например на няколко преки в софийския квартал „Хаджи Димитър“ се намират улиците „г-р Алберт Лонг“, „Скайлер“, „Макгахан“. Тези имена са непознати за повечето от нас и напомнят предимно за улиците на територията на стария квартал. Но това повдига въпроса защо тези чужденци са получили подобно признание. Замисляли ли сме се обаче има ли улици с българска следа по света и кои са личностите, заслужили същата почит?

Може би е добре известно, че по света има много улици, кръстени на комунистическия вожд Георги Димитров поради идеологически причини. Такива можете да откриете във френския град Сен-Сир-Л'Екол, в град Соколов в Северна Чехия, в Лайпциг, Мюнхен и Берлин в Германия, а в Русия съществуват в приблизително 60 града.

Една от най-интересните улици в чужбина, в чието име откриваме българска следа, е всъщност кръстена не на отделна личност, а на цяла общност. Става дума за ул. „Габровени“ в Букурещ. Названието ѝ е свързано с видни български търговци и еснафи от Габрово, които през XVIII и XIX век са работили и живеели там. Сред тях са братята Димитър и Христо Мустакови, Иван Бакалоглу, г-р Никола Василяди, Иван Грудов, братя Килифарови и Теодоси Йовчев. Те помагат за създаването на първото българско училище и ето защо търговската им

дейност е от особено значение и у нас. Днес в зоната се намират магазини за сувенири, модни бутици (включително на световни марки) и най-вече безброй ресторанти, барове, пъбове, клубове. Няма нищо друго, което да напомня за габровските търговци, освен името на улицата, което остава непроменено и до днес.

През 2017 г. в руския град Жуков посвещават улица на българския генерал-полковник Владимир Стойчев. Той командва Първа българска армия по време на Втората световна война, удостоен е два пъти с почетното звание „Герой на Народна република България“ и е основател на Българския олимпийски комитет. Под неговото ръководство нашите войници достигат най-далечния рубеж на българската войска през 1945 г. – Австрийските Алпи. На 24 юни 1945 г. той е единственият чужденец, участвал в Парада на победата на СССР над Третия райх в Москва. Отдаването на тази чест на полковник Стойчев е и първият път, когато в Русия се открива улица на името на чуждестранен военачалник.

Същата година в Чикаго е открита улица, посветена на Алеко Константинов, по повод 120-годишнината от смъртта на българския писател. В пътеписа си „До Чикаго и назад“ той описва пътуването си до Световното изложение в Чикаго през Париж, Лондон и Ню Йорк. Щастливецът споделя впечатленията си от далечния и непознат за българина свят. Според бившия чикагски кмет Рам Емануел писателят има големи заслуги за развитието на Ветроветния град, а мнозина са убедени, че неговата творба „До Чикаго и назад“ допринася именно Чикаго да се прослави с най-голямата българска общност в Щатите.

В Прага има няколко улици, кръстени на български писатели и революционери. От 1979 г. съществува „Jordana Jovkova“, посветена на Йордан Йовков. Има още и „Botevova“, кръстена на Христо Ботев, „Levského“ – на Васил Левски, „Mladenovova“ – на езиковеда Стефан Младенов, „Nikoly Varcarova“ – на Никола Вапцаров, „Rakovského“ – на Георги Сава Раковски, „Vazovova“ – на Иван Вазов. Понякога историята на тези личности провокира дебати за промяна на имената на улиците, но засега никой не е приемал подобни мерки.

В столицата на Чехия можем да отидем и на улица „U Vulhara“ („При Българина“), която е близо до централната гара в града. На нея преди е имало кръчма, носеща същото име, както и градинарска общност. Именно градинарите са първите българи, които масово се заселват в чешките земи. Те се превръщат в любимци на чехите заради ниските цени и богатия избор на стоки, които предлагат. Това е и причината името на улицата да остава непроменено 40 години след официалното му обявяване.

Има и улици, които носят имената не на личности, а на български

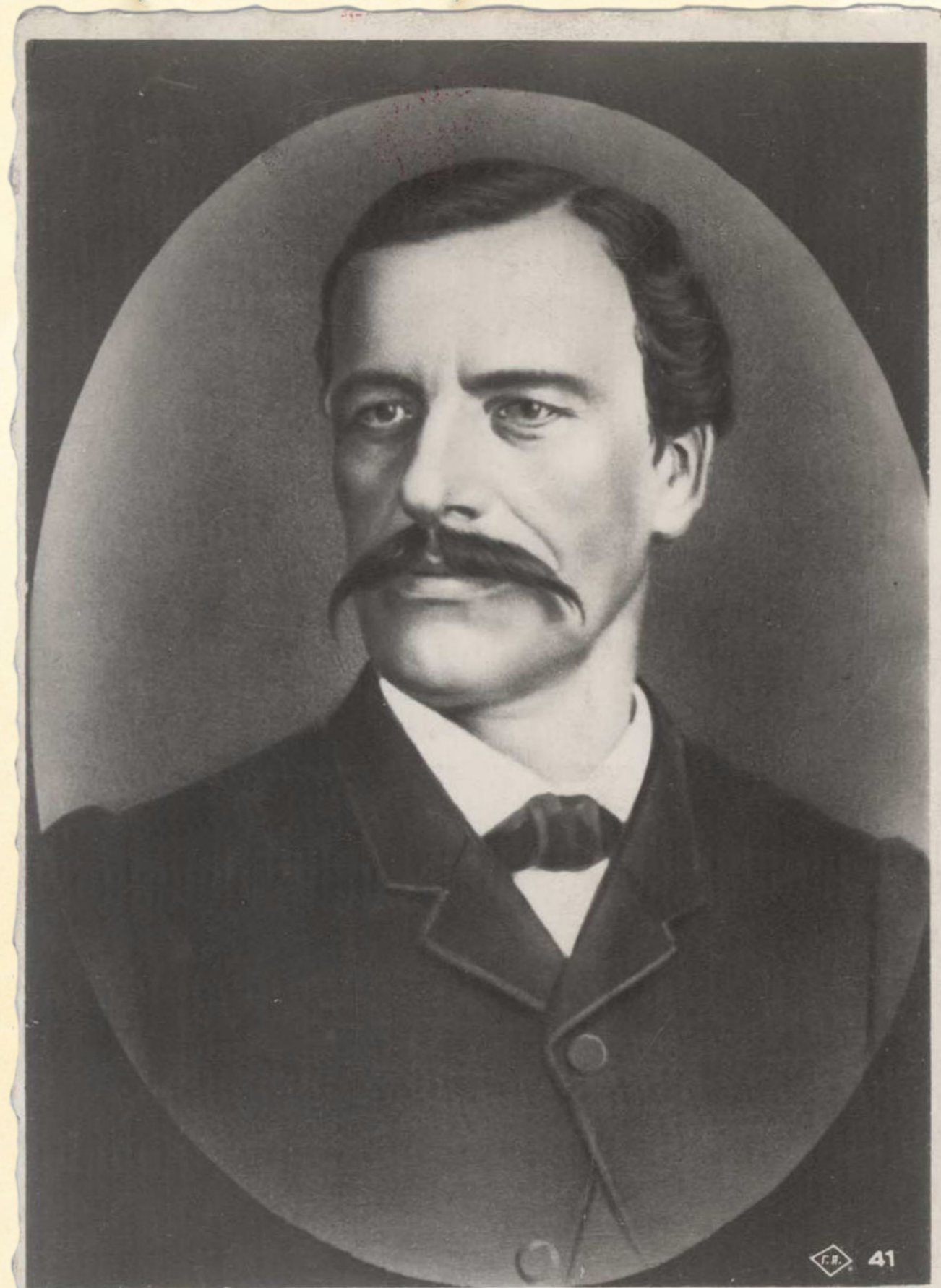
градове. В Мюнхен има „Sofiastraße“, а в Лайпциг – „Plovdiver Str.“. В британската столица има две улици носещи името „Plevna road“. Едната улица е в лондонския квартал Enfield, а другата – близо до Canary Wharf. Кръстени са така в памет на жертвите от сраженията по време на почти петмесечната обсада на Плевен през 1877 г. Отново в Лондон може да срещнем и „Varna road“. Името вероятно е свързано с Кримската война. Тогава Франция и Великобритания изпращат войски в помощ на Османската империя и британски войници акостират във Варна през 1854 г. Дни по-късно те се разболяват тежко и голяма част от тях умират във Военната болница в българския град.

В чужбина има и други улици, в които истории бихме могли да намерим българска следа. В някои сънародниците ни са главни герои, в други – част от общност, за трети може би никога няма да научим. Хубаво е обаче да знаем, че където и да отидем, е възможно да открием нещо „свое“ и че има места, които разказват за България и нейните герои на целия свят.

От Ралица Братанова

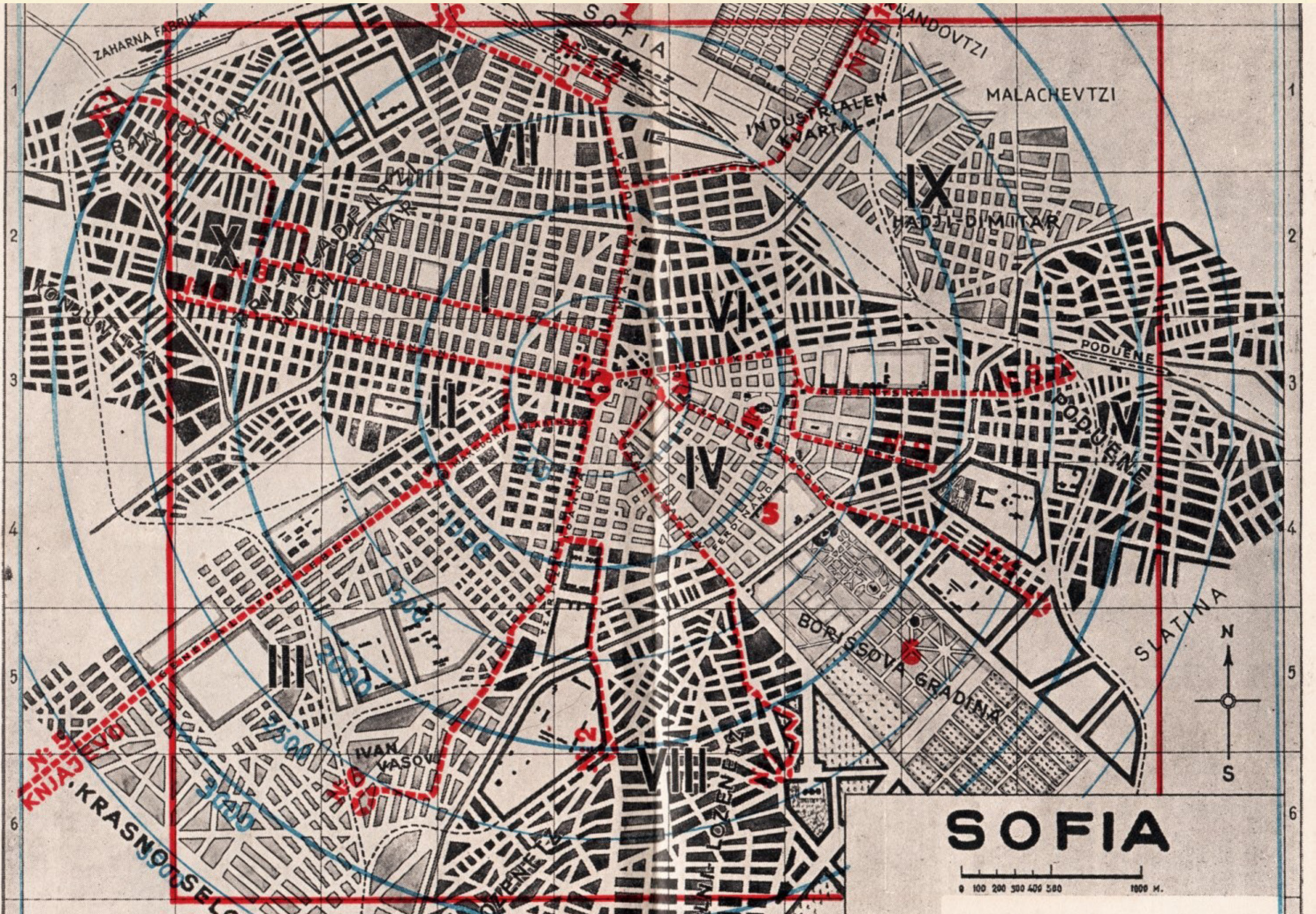

Улица Раковска (Средата на XX век)

Г. С. Раковски

Карта на трамвайната система в София през 30-те

Главен Редактор
Константин Николов

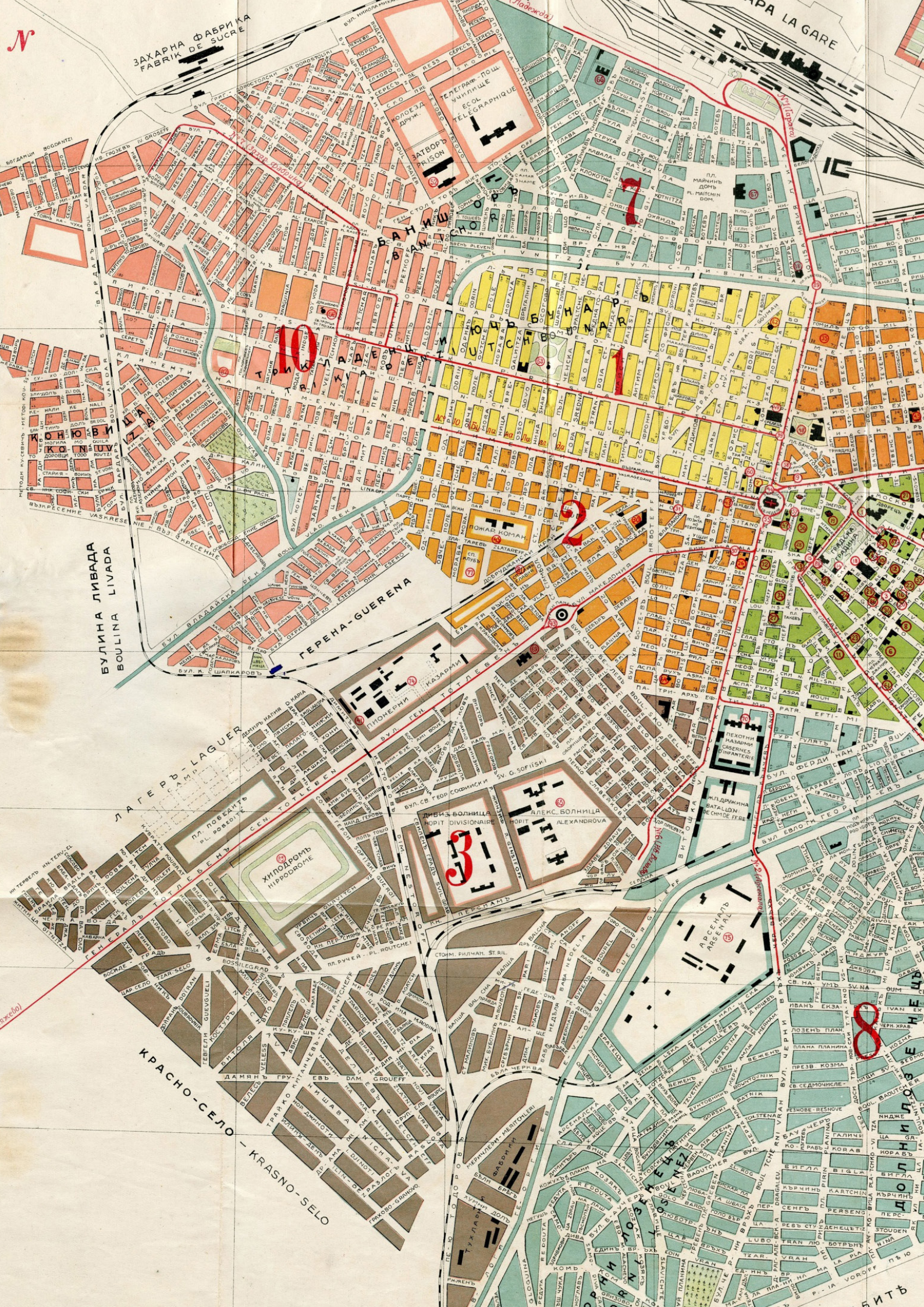
Отговорен редактор
Огнян Цветков

Екип корекции:
Огнян Цветков
Ивайло Динков
Георги Александров

Дизайн и предпечат:
Ина Иванова
Ивана Хиткова
Константин Николов

Снимките в броя:
Петя Видолова
Симеон Тенев
Royal Bulgaria in Color
Стара София
БТА - Фотоархив

В броя участие взеха:
Михаил Маринов, Ивана Хиткова, Елица Симеонова, Петя Видолова, Дина Лепоева, Красимира Шахларова, Ния-Виктория Петрова, Ина Иванова, Вяра Стоянова, Георги Александров, Денислава Крумова, Антонио Костадинов, Мария Стоянова, Ивайло Динков, Симеон Тенев, Виола Панталеева, Виолета Ванева, Кристина Иванова, Ралица Братанова, Мария Петрова, Любомир Костов, Огнян Цветков, Константин Николов

ЗАХАРНА ФАБРИКА
FABRIK DE SUCRE

ЕЛЕКТРО-ПОЩ
УЧИЛИЩЕ
ESOL
TELEGRAPHIQUE

ЗАТВОРЪТЪТ
PRISON

БАНИ
BANKS

РЕГИСТРАЦИЯ
REGISTRATION

ТРИК
TRICK

БУЛИНА ЛИВАДА
BOULINA LIVADA

ГЕРЕНА-ГУЕРЕНА
GERENA-GUERENA

ЛАГЕРЪТЪТ
LAGER

ЛИВИЗ БОЛНИЦА
LIVIZ BOLNITSA

АЛЕКС. БОЛНИЦА
ALEKX. BOLNITSA

ХИПОДРОМЪТЪТ
HIPPODROME

ПЕХОТНИ
КАЗАРНИ
СЪБРАНИЕ
BINFANTERIE

ИМПЕРИНА
БАТАЛОН
DE CHEF DE FERE

АРСЕНАЛЪТЪТ
ARSENAL

КРАСНО-СЕЛО
KRASNO-SELO

8

БИТЪ
BIT